

KAİMENİN BİRLİKTE TEDAVÜL EDEN GÖLGESİ: SAHTE KAİMELER VE BAZI SAHTE KAİME ÖRNEKLERİ (1840-1923)

THE SHADOW OF PAPER MONEY: COUNTERFEIT PAPER MONEY AND SOME COUNTERFEIT PAPER MONEY SAMPLES (1840-1923)

Muharrem ÖZTEL*

Öz

Osmanlı Devlet İdaresi, Hazine için evvela acil bir finansman kaynağı olarak gördüğü ve ayrıca piyasada tedavül etmesini de istediği kaimeyi, ilk kez Tanzimat Dönemi'nin başında tedavüle sürmüştür. Kaime ihracı, kamu maliyesini zora sokan olağanüstü gelişmelerin yaşandığı dönemlerde artan finansman ihtiyacını karşılamak üzere takip eden yıllarda da zaman zaman can simidi işleviyle başvurulan bir politika olmaya devam etmiştir. Fakat ihraç edildiği ilk günden itibaren bu politika para piyasasında derinleşerek kronikleşen sahte kaimeler sorununu da beraberinde getirmiştir. Döneme ilişkin bilgilerin ve ortaya çıkarılan sahte kaimelerin/kalpazanların delaleti bu sorunun ciddi boyutlarına işaret etmektedir. Gerçekleştirilen her kaime ihracında sahte kaimeler gerçekleriyle birlikte her halükarda piyasada tedavül etme imkânı bulmuştur. Çalışmada, kaime piyasasının içinde bulunduğu bu durumu ortaya koymak maksadıyla bu güne ulaşan, zamanın sahtesi 20, 50 ve 500 kuruş gibi canlı şahitlerin örneğine de başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Para Piyasası, Kaime Piyasası, Sahte Kaimeler, Kaime Kalpazanlığı.

Abstract

From the beginning of the Tanzimat period, the Ottoman State Administration put the paper money on the market both as a financing instrument for the Treasury and a medium of exchange. Also, in the following years, when the extraordinary developments put public finance into crisis, increasing financing needs were met by putting the paper money into the market. However, the paper money policy brought along the problem of counterfeiting. The problem gradually deepened and became chronic in the money market. Every time the counterfeit banknotes found a way to circulate together with the real ones. In this study, the samples of some counterfeit paper money, which are 20, 50 and 500 penny reaching today, were introduced to reveal the situation.

Keyword: Ottoman Money Market, Paper Money, Counterfeit Paper Money, Counterfeiting.

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Maliye Bölümü, E-mail: muharrem.oztel@medeniyet.edu.tr

1. Giriş

Osmanlı Devleti, 19.yüzyılın ilk yıllarından itibaren geçmiş ve günün hasılası siyasi, askeri, idari ve iktisadi nitelikleriyle öne çıkan bir dizi önemli sorunla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde meydana gelen ulusal ve uluslararası boyutlara sahip gelişmelerin ortak özelliği doğrudan kamu maliyesini etkileyerek Hazine'yi ciddi finansman ihtiyacıyla karşı karşıya bırakmaları olmuştur. Sultan II. Mahmut devrinde; Rusya ve İran ile yapılan savaşlar, Sırp ve Yunan isyanları, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla yeni bir ordu kurulması, Fransızların Cezayir'i işgali ve Mısır meselesi gibi ardi sıra meydana gelen olaylar ile birlikte gerçekleştirilen reformların finansmanı Hazine'yi ciddi şekilde zora sokmuştur (Akyıldız, 2003, ss. 38-39). Bu gelişmeler nedeniyle II. Mahmut devrinde sadece 1808-1830 yılları arasında Hazine'ye gelir temini için altın sikke 35, gümüş sikke 37 kez taşış¹ edilmiştir (Lewis, 2000, s. 111; Kıray, 1995, s. 26). Daha çok gümüş sikkelerde yoğunlaşan taşış neticesinde 1808-1844 döneminde kuruş, gümüş içeriğinin % 83'ünü kaybetmiştir (Pamuk, 2000, s. 210). Devam eden taşışler nedeniyle her defasında içindeki gümüş oranı azaltılırken bakır oranı arttırılan kuruşlar elden ele tedavül ettikçe "kara kuruş" adını almıştır. Mali darlık içindeki Hazine'yi devralan Sultan Abdülmecid devrinde özellikle Tanzimat'ın ilanı ile birlikte cari mali sistem (iltizam sistemi) değiştirilerek "muhasıllık"² sistemine geçilmiştir. Henüz varidat (gelir) getirisi belli olmadan yeni sisteme geçilmesi ve Tanzimat devri ile birlikte girilen yeni reformlar süreci, zaten zor durumda olan Hazine'yi yeniden acil finansman ihtiyacı ile karşı karşıya bırakmıştır (Hasan Ferid, 2008, ss. 113-114).³

Bütün bu sürecin Hazine üzerindeki baskısı yeni finansman kaynakları için çareler aranmasına neden olmuştur.⁴ Bulunan çözüm ise kaime⁵ ihracı politikasına başvurmak olmuştur (Belin, 1931, s. 284).⁶ İlk kez denenecek olan bu politikanın fikir babası daha sonra Şeyhülislam olacak olan İsmetbeyzâde Ârif Hikmet Bey'dir (Akyıldız, 2003, s. 41). Çıkış noktasıyla eshama (iç borçlanma senedi) benzeyen ancak para gibi tedavül etmesi de arzu edilen itibari değere sahip bu kâğıtlar evvela %12,5

1 Karıştırma, saflığını giderme. Değerli bir şeyi değersiz bir şeyle karıştırma. Osmanlı sikkelerinde özellikle zolta ve kuruş darbının başlamasından sonra sıkça sikkenin ayarıyla oynanmasını ifade eder. Bu ayar oynamaları en fazla II. Mahmud devrinde doruk noktaya ulaşmıştır (Develioğlu, 1993; Damalı, 2014, s. 205).

2 "Muhasıllık", 19. yüzyıl başlarında pek çok sancak muhasıllık şeklinde yönetilmeye başlandı. 1842 yılında muhasıllık sistemi kaldırılarak tekrar iltizam usulüne dönüldü. Muhasıllıklar da birleştirilerek eyaletlere defterdar adıyla daha geniş yetkilerle donatılmış maliye memurları gönderildi (Yılmaz, 2010, s. 451).

3 Süleyman Sudi, kaime ihracının nedenini açıklarken sadece, Tanzimat'ın gereği olarak girilen icraat sebebiyle oluşan mali darlık üzerinde durur (Süleyman Sudi, 1982, s. 104). Diğer taraftan Lewis, reformist devlet adamlarının hayata geçirdikleri reformların başarısızlık nedenlerini; borçlarını döndürme kabiliyetine sahip bir hazinenin ve istikrarlı bir paranın bulunmayışına bağlar (Lewis, 2000, s. 110).

4 Davison, Hazine'nin içinde bulunduğu zor durumu "Hazine Krizi" olarak tanımlar (Davison, 2001, ss. 245-247).

5 Çalışma boyunca "kaime" ismi kullanılmıştır. Kaimenin belgelerde geçen diğer isimleri: evrâk-ı nakdiyye, kavâim-i nakdiyye-i mutebere, esham kavâimi, sehim kâğıdı, nakid kâğıdı ve kâime-i nakdiyyedir.

6 Kıray, kaimeyi tahvil ile banknot arasında bir tür "melez para" olarak niteler (Kıray, 1995, s. 26).

faiz ile piyasaya sürülmüştür. Piyasanın bu kâğıtları kabulü için faiz yüksek tutulmuştur. Piyasanın yavaş yavaş kaimeye alışmasıyla faiz oranları daha sonraki emisyonlarda %10 ve %6'ya düşürülmüş ve nihayet ilk ihraç yılından on yıl sonra faizsiz kaimeler piyasaya sürülmüştür. Kaime daha sonra gerçekleştirilen ikinci ve üçüncü ihraç dönemlerinde de faizsiz olarak çıkarılmıştır.⁷

Kaime ilk kez 1840 yılının ilk ayında Sultan Abdülmecid devrinin ikinci yılında piyasaya sürülmüş olup, bu ilk ihraç devrinde, yirmi üç sene tedavülde kalmıştır. Bu süre içinde Kırım Savaşı'nın finansmanı için çıkarılan 10 ve 20 kuruşluk "ordu kaimesi" faizsizdi. Kaime, ikinci olarak Sultan Abdülhamid devrinde (1877-1878) 93 Harbi'nin finansmanı için ihraç edilerek dört sene kadar tedavül etmiştir. Kaimenin üçüncü ihraç dönemi ise I. Dünya Savaşı'nın finansmanı için 1915 senesinde başlamış ve savaşın sonuna kadar devam etmiştir. Bu dönemin kaime ihracı 1915-1918 yılları zarfında yedi tertipte gerçekleşmiştir. Mütareke dönemi boyunca ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarında bu eski kaimeler tedavül etmeye devam etmiştir. Yeni Cumhuriyet'in, 5 Aralık 1927 tarihinde ilk kâğıt parayı basmasıyla piyasada bulunan kaimelerin piyasadaki çekilme süreci başlamış ve 4 Eylül 1928 tarihinde tedavülden kaldırılmıştır. Böylece yaklaşık 13,5 yıl süren üçüncü kaime devri sona ermiştir (Akyıldız, 2003, ss. 363-364). Bunlar dışında bir de devletin bankası sıfatıyla Osmanlı Bankası'nın daha sınırlı sayıda ihraç ettiği banknotlar devri söz konusudur. Banka tarafından 1863-1914 seneleri arasında elli bir yılda altı emisyon yapılmıştır. Bu emisyonlarda 200 kuruş, 1, 2, 5, 50 ve 100 liralık kupürler olmak üzere toplam 2.716 bin adet banknot ihraç edilmiştir (Eldem, 1998, ss. 164-165). Devletin banka ile yaptığı anlaşma gereği bu banknotlar ihraç edildikleri yerde geçerliydi. Bu nedenle, İzmir 1864-1896 dönemi hariç, çıkarılan banknotlar İstanbul'da ihraç edildiğinden sadece burada geçerli olmuşlardır (Tezçakın & Kayral, 2005, s. 136).⁸

Kaimenin tedavülü ilk ihracında taşrada da serbestti ancak kalpazanlık başta olmak üzere halkın bu kâğıtları kabulünde yaşanan sorunlar nedeniyle, ilk ihracı takip eden yıl ile birlikte, tedavül piyasası sadece İstanbul'la sınırlandırılmıştır. Bu ilk kaime devri içinde, Kırım Savaşı ile birlikte ihraç edilen ordu kaimesinin tedavülü sadece savaşın cereyan ettiği yerlerde serbest bırakılmıştır.⁹ İkinci dönem ihraç edilen kaimeler faizsizdi ve tedavülleri taşrada da serbest bırakılmıştır. Bu dönemin tedavül istisnası Hicaz, Yemen, Trablusgarp, Bağdat ve Basra eyaletleriydi. Üçüncü dönem kaimeleri de faizsiz olup, bunların tedavülü I. Dünya Savaşı şartlarında memleketin en ücra köşesine kadar her yerde serbest bırakılmıştır.¹⁰ İlk ihraç döneminde yaşanan sorunlar nedeniyle yaşanan olumsuz tec-

7 Kaime faizi 1843'te %10 ve ardında %6'ya çekildi. 1851'de piyasadaki çekilen 100 bin liralık kaime yerine 20 kuruşluk faizsiz kaime ihraç edilmiştir (Akyıldız, 2012, s. 213).

8 Yine anlaşma gereği Osmanlı Bankası çıkardığı kâğıt paranın 1/3'ü kadar kasasında altın tutmak zorunda olduğu için ihraç yerini sınırlı tutmuştur (Tezçakın & Kayral, 2005, s. 136).

9 Ordu kaimesinin ilk önce, Silistre, Vidin, Erzurum, Van ve Trabzon eyaletlerinde tedavül etmesi serbestti. Daha sonra bu yerlere mücavir alanda bulunan Sofya, Niş, Varna, Samakov, Köstendil, Sinop, Samsun ve Lazistan sancakları da dâhil edilmiştir (Akyıldız, 2003, ss. 55-56).

10 Kaimeyle ilgili kabul edilen 30 Mart 1331 tarihli kanun-ı muvakkatin ikinci maddesine göre "İşbu evrak-ı nakdiyenin Memâlik-i Osmâniye'nin her tarafında... alış verişte aynı nakit gibi tedavül ve kabulü mecburidir..."

rübeye rağmen tedavülün daha sonraki ihraçlarda ülke geneline yayılması, bu dönemlerin olağan üstü şartlarından ve finansmana olan ihtiyacın şiddetinden kaynaklanmış olmalıdır.

Bu çalışma, barış ve savaş dönemi ayırımı yapmaksızın ilk ihraç yılından (1840) devletin son yılına (1923) kadar, ülke genelinde bütün piyasalarda kaimenin dolaşıma sürülen sahtelerini konu edinmiştir. Mevcut literatürde kaime politikasının icrasıyla birlikte sahte kaime sorununun ortaya çıktığı tespit edilen bir durumdur. Bu noktada çalışmanın amacı, sahte kaimelerin piyasadaki mahiyetini ortaya koymak ve piyasada tedavülde olan kaimelerin nicelik ve yoğunluğuna ilişkin bir çerçeve çizebilmektir. Bu amaçla devletin resmi organlarına yansıyan olaylar esas alınmıştır. Çalışmada elde hazırlanan ve matbu olan bazı kaimelerin sahte örneklerine yer verilmiştir. Bu örnekler, konuyla ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde incelediğimiz kaime kalpazanlığı ve sürücülüğüne ilişkin resmi kayıtlardan çıkmış, orijinal sahte kaimelerdir. Bu sahte kaimeler, dönemin canlı şahitleri olmaları bakımından para tarihinin önemli birer belgesidir.

2. Sahte Kaimelerin Piyasalarda Tedavülü

İlk çıkan kaimelerin tedavül sürecinde sorun teşkil edecek olan bazı özelliklerinin öne çıktığı görülür. İlk emisyonun (1840) üç tertibi de elle yazılarak hazırlanmıştı¹¹, seri numaraları yoktu, yüksek kupürlü (en küçüğü 50 kuruş) olup piyasa sınırlaması yapılmadan ülkenin genelinde tedavül etmekteydiler. Bu durumu fırsata çeviren kalpazanlar daha ilk günlerde piyasayı kaimenin sahteleriyle doldurmuştur. İlk emisyon kaimelerin tedavülü İstanbul dışında taşrada da serbestti. Ancak bu kâğıtların, piyasada kabul görmelerinde yaşanan sorunlar yanında sahtelerinin taşrada artması ve bunların halk tarafından gerçeğinden ayırt edilememesi nedeniyle taşra piyasalarında tedavül yasaklanmıştır (Akyıldız, 2003, s. 48; Pamuk, 2000, s. 228). Gerçekte sahte bir kaimeyi İstanbul piyasasında değil halkın, memurların dahi anlaması kolay değildi.¹² Ancak yine de merkezdeki bir parayı devletin kontrolü ve takibi taşrayla kıyas olmayacak derecede çok daha mümkündü.

Kaimelerin başlıca hammaddesi kâğıt ve mürekkepti. Dolayısıyla kalpazanların bunlara ulaşım sahtelerini imal etmeleri çok da zor değildi. Hele ilk kaimelerin taklitlerini yapmak için kâğıt, mürekkep yanında hattı bilmek, taklit ve resim yeteneği ile biraz da tamahkârlık yeterliydi. Bu manada

(Hasan Ferid, 2008, s. 142; Akyıldız, 2003, s. 168).

11 Hazine'nin finansman ihtiyacı acildi. Gerekli kalıpların hazırlanması ve kaimenin basımı için ise zaman yoktu. Bu nedenle 1840 yılına ait ilk çıkarılan kaimeler elde hazırlanmıştır (Akyıldız, 2012, s. 213).

12 Osmanlı piyasalarında, büyük şehirlerden taşraya kadar kalpazanlığın etkin olmasının, muhtelif sikkenin ve kâğıt paranın sahtelerinin piyasaya sürülebilmesinin ve gerçek paralarla birlikte tedavül etme imkânı bulabilmesinin en önemli nedenlerden biri halkın sahte paraları gerçeklerinden ayırt edememesidir. Taşra piyasalarında halkın sahte paraları tespit etmesi hemen hemen imkânsızdı. Bu, İstanbul gibi ticaretin yoğun piyasasının canlı olduğu şehirlerde bile genellikle çok kolay değildi. Nitekim 1840 yılı 29 Nisan ayında, sikkenin tashihine ilişkin çıkarılan fermada bu duruma dikkat çekildiği görülür (Ölçer, 1966, ss. 11-13).

toplum içinde kazanç hırsıyla birçok kesimden, bakkal, tüccar, kuyumcu, memur, esnaf¹³ ve papaz¹⁴ gibi meslek sahibi insanların da bu tehlikeli işe bulaştıkları görülür. Elde hazırlanan 1840 yılına ait ilk emisyonun sonraki kaimeler sahteciliği engellemek maksadıyla her yeni sürümde tedbir amaçlı çeşitli yenilikler ile matbu olarak hazırlanmıştır. Zaman zaman bazı emisyonlar bollaşan sahteleri nedeniyle piyasadan kaldırılan kaimeler için yapılmıştır. Ancak her durumda kalpazanlar ilk ihraç yılından itibaren gerçeğinden çok da kolay ayırt edilemeyen sahte kaimeleri imal etmenin ve piyasaya sürmenin yollarını bulmuştur (Akyıldız, 2003, ss. 48-49). Nihayet para piyasası ilk kaimenin ihraç yılı 1840'dan 18 yıl sonra 1858 tarihine geldiğinde tedavülde olan 72 milyon kuruşluk kaimeye karşın 12 milyon kuruşluk sahte kaimenin tedavül ettiği bir piyasaya dönüşmüştür (İbnü'l Hakkı Lütfiden akt. Öztel, 2019, s. 172). Hasan Ferid tarih aralığı vermemekle birlikte kaimenin ilk ihraç yıllarında başta ABD olmak üzere yabancı ülkelerde 12 milyon kuruş kaimenin basıldığını zikreder (Hasan Ferid, 2008, s. 116). 1840 yılında ilk ihraç edilen 32 bin kese (160 bin lira) kaimenin 16 milyon kuruşa tekabül ettiğine bakılacak olursa bahsi geçen miktardaki sahte kaimenin büyüklüğü dahi iyi anlaşılacaktır. Sahte kaime piyasasına ilişkin burada verilen rakamları teyit eden ve hatta daha ileri taşıyan bir örnek olay da 1858 yılının sonunda Yunanistan bandıralı Liverpool'a ait bir gemide 11 milyon kuruşluk sahte kaimenin ele geçirilmesidir (Eldem, 1999, s. 100).

Kaimenin sahtelerinin görülme sıklığı ve yoğunluğu piyasada birlikte tedavül ettiği madeni meskûkâta (sikke/para) nispetle çok daha fazla olmuştur. Piyasada dolaşan sahte kaimelerin varlığı o derece fazla ve yoğun ki devlet hazinesinin elde ettiği vergi gelirleri içinde memurların dikkatinden kaçan külliyyetli miktardaki sahteleri mali idareye ait sandıklardan çok miktarda çıkabilmekteydi. Örneğin 1840-1841 (1256) senesine ait İzmir Efronç Gümrüğü gelirlerinden Maliye Hazinesi'ne gönderilen 38 bin kuruş tutarındaki kaimenin sahte olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca aynı yıl İzmir muhassıllığının sandığından da 12 bin kuruşluk sahte kaime çıkmıştır (BOA, İ.MVL, 25/386 ve A.MKT. NZD, 190/3'ten akt. Öztel, 2018, s. 206). Bu iki örnek olay, sahte kaimelerin kolaylıkla yetkili memurların dahi dikkatinden kaçıp, piyasada kendini fark ettirmeden tedavül etme kabiliyetine sahip olduklarını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Diğer taraftan halkın vergi ödemesi gibi resmi makamlarla muhatap olduğu bir işlemde dahi bu sahte paraları farkında olmadan kullanması kaimenin piyasadaki yoğunluğuna ve yaygınlığına ilişkin meselenin ciddi boyutlarına işaret etmektedir. Bazı durumlarda halkın bilinçli olarak sergilediği tutum ve davranış sahte kaimelerin tedavülünü ve piyasada saklanmasını kolaylaştırmıştır. Bu manada halk elindeki kaimenin sahteli olup olmadığını tespit maksadıyla ilgili kurum ve kişilere (gezici memurlara) başvurmaktan çekinerek geri durmuştur. Zira yetkililerce sahteliği tespit edilen kaimeler, hemen imha edildiği için, en son kimin elinde tespit ediliyor ise zararı o çekiyordu. Bazı durumlarda güven telkini için kaimeyi veren ciro

13 Müskirat (alkollü içecek) mağazası olan Kefalonyalı Nikola 1862 yılında kalp kaime sürücülüğü suçundan dolayı Tersâne-i Âmire'de 10 sene kürek cezasına çarptırılmıştır (BOA, A.MKT.MVL, 146/60, 1278 Za 19).

14 Papaz Mişel kalp kaime sürücülüğü suçundan 3 sene müddetle hapisle cezalandırılmıştır. Bu sürenin sonunda irade-i seniyye (padişah buyruğu) ile af edilerek tahliye edilmiştir (BOA, İ.DH, 893/71072, 1300 L 4).

edebiliyordu. Eskiyecek kadar piyasada tedavül imkânı bulan ve bu güne ulaşan resim 1 ve 2' de verilen dönemin sahtesi orijinal kaimeler bu duruma işaret eden örneklerdendir.

Resim 1: 1920 Tarihi Sultanahmet Köftçesi Mehmet S. Tezçakın'ın Osmanlı İmparatorluğu kâğıt para koleksiyonu ve arşivinden (Ön Yüz).

Resim 2: Mehmet Gacıroğlu Koleksiyonu (Ön Yüz)

Kaimenin sahteliğini ortaya çıkarmak için takip edilen işlemler, sikkelere kıyasla çok daha pratik ve kolaydı. ¹⁵ Ancak meydana gelen bazı vakaların işaretiyle sahteliğinden şüphe duyulan kaimelerin

¹⁵ Piyasada bir sikkenin sahteliğinden şüphe edildiğinde ilgili sikke/ler posta yoluyla Darphane-i Amire

bile memurlar tarafından tespit edilmesinin çok da kolay olmadığı görülür. Sahte kaimeyi anlamak için dikkatten ziyade daha fazla bilgi veya uzmanlık gerekmekteydi. Örneğin 1862 yılının Şubat ayında ortaya çıkarılan bir olayda, Trabzon vapuruyla İstanbul'a sevk edilirken ele geçirilen bin keseden ¹⁶ fazla olduğu tahmin edilen yüklü miktardaki yüzlük ve ellilik kaimenin sahte olduğunun anlaşılması için hayli çaba sarf edildiği görülür. Söz konusu kaimeler Trabzon vapuruyla İstanbul'a gelen çocuk yaşta (tüccar uşağı) bir yolcunun yanında ele geçirilmiştir. İlk muayene gümrük veznedarı tarafından yapılmış, ikincisinde ise paralar zaptiye müşirine ¹⁷ gönderilerek başka bir veznedar tarafından tekrar muayene ettirilmiştir. Ancak her iki muayenede de paraların sahte olduğu anlaşılammıştır. Nihayet bu paraların sahteliği hapisteki bir kalpazanın delaletiyle ortaya çıkarılabilmıştır (BOA, A.MKT.NZD, 397/24'ten akt. Öztel, 2018, s. 206). Yine benzer şekilde 1880 yılı Temmuz'unda resmi kayıtlara yansıyan bir olayda, Galata sarraflarından Hristo elindeki bir miktar kaimeyi muayene ettirerek sahil olduklarını tasdik ettirmesine rağmen daha sonra bu paraların sahil olmadıkları ortaya çıkmıştır (BOA, DH.MKT, 1332/11'den akt. Öztel, 2018, s. 205).

Meşrutiyet'in ikinci yılı başında (1909) Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin (Emniyet Genel Müdürlüğü) kurulmasıyla birlikte ¹⁸ idareye yansıyan tüm asayiş olayları istatistiki tablolar halinde tasnif edilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası mütareke dönemine ait İstanbul için tutulan kayıtlarda "*sahte kaime sürücülüğü*" başlığı altında olayların meydana geldiği görülür. Günlük verileri içeren bu kayıtlarda yirmi dört saatte meydana gelen suçlar içinde en az bir kaime sürücülüğü olayının kayda geçtiği günler az değildir. Mesela 13 Aralık 1921 tarihinde bir gün içinde bir adet sahte kaime sürücülüğü, yedi sirket (hırsızlık), beş darp ve yaralama, bir yankesicilik, bir dolandırıcılık, bir emniyeti suistimal ve iki yaralanmaya sebep olma vakası kayda geçmiştir (BOA, DH.EUM.AYŞ, 58/26). Ertesi gün, ayın 14'ünde, meydana gelen toplam yirmi iki suçtan biri (BOA, DH.EUM.AYŞ, 58/30) yine ayın 17'sinde yirmi sekiz suçun biri kaime sürücülüğü olarak kayda geçmiştir (BOA, DH.EUM.AYŞ, 58/36). Mütareke dönemine tesadüf etse de kaime kalpazanlığına veya sürücülüğüne ilişkin işlenen suçların dolayısıyla piyasada dolaşımda olan sahte kaimelerin yoğunluğunu anlamak adına bu kayıtlar önem arz etmektedir.

Kaime kalpazanlığı ve sürücülüğüne ilişkin rakamların istatistiklere yoğun bir şekilde yansımaları, barış ve savaş dönemi ayrımı olmaksızın, Osmanlı parası üzerinde çalışan yerli ve yabancı birçok kalpazanın varlığıyla ilgilidir. Yakın ve uzak birçok ülkeye ait piyasanın bu işe adının karıştığı görülür. ¹⁹ Örneğin 1858 yılında İstanbul'da yakalanan bir kadın kalpazanın soruşturmasında, olayın bir

(Meskûkât-ı Şahane)'de tahlil edilmek üzere İstanbul'a gönderilmektedir.

16 1 kese 500 kuruştur.

17 Zaptiye Müşirliği 1846'da kuruldu. Lağvedildiği 1909 yılına kadar merkezde ve taşrada güvenlikle ilgili işlerden sorumlu olarak askeri birlikler halinde teşkilatlandırıldı. Bu teşkilatın başındaki komutan zaptiye müşiriydi (Özcan, 2013, s. 129).

18 Bu tarihe kadar devletin merkez ve taşrada asayiş hizmetini yerine getiren kurumlarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. (Özcan, 2013, ss. 128-129).

19 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Öztel, 2019, ss. 173-201).

ayağının dünyanın öbür ucuna ABD'ye kadar uzandığı görülmüştür. Bu kadının ve bağlantılarının ortaya çıkarılması sürecinde, Osmanlı New York şebhenderliğinin (konsolosluk) teşebbüsüyle ABD'de bir matbaaya yapılan baskında kaime imalinde kullanılan on iki adet basmakalıp, yirmi yedi adet tuğra, on altı civarı Hazine-i Âmire mührü ve benzer suç aletleri ve çok fazla sahte kaime ele geçirilmiştir (BOA, HR.H, 114/2'den akt. Öztel, 2019, ss. 181-182). Bir başka olayda 1861 yılında, dönemin ünlü kalpazanlarından olduğu anlaşılan uluslararası bir çete lideri Sardunyalı Piyaniki'nin İstanbul'un Beyoğlu semtindeki evinde yapılan aramada ayrıntılı bir imalathane ortaya çıkarılmıştır. Burada yerli yabancı sikkelerle birlikte kâğıt para üretiminde kullanılan birçok makine, alet edevat, yerli ve yabancı kalp sikke ve kaime ele geçirilmiştir. Üzerinde ayrıca 185 adet yirmilik kaime yakalanan kalpazanın evinden çıkan kalp para imalinde kullandığı görülen aletler şu şekildeydi: Bunlar; bir adet yirmilik kaime makinesi, dört adet mahfaza içinde yirmilik kaime kalıbı, 115 sayfa pembe ve mavi kalın kâğıt üzerine alınmış prova, bir adet yirmilik kaimenin arka tarafına basılacak mühür, eski yirmilik kaime basmak üzere kesilmiş bir takım kâğıt, eski yirmilik kaime kalıbı, makine içinde bulunan 108 adet yirmilik kaime, şişe içinde mürekkep, bir takım onluk kaime provası, rende ve sair aletlerdi (BOA, İ.DH, 467/31253; Öztel, 2019, ss. 191-192). Ele geçirilen bu alet ve edevat, büyük bir kalpazanlık çetesinin çökertilmesinin ötesinde kaime kalpazanlığının devletin merkezindeki varlığına ve sahte kaimelerin hazırlandığı mutfağın niteliğine işaret etmesi bakımından çok daha önemli bir anlam ifade etmektedir.

Sahte kaimeleri tedavüle sürmenin en yaygın şekli mal ve hizmet satın alımı yoluyla alış verişte bu paraların kullanılmasıydı. Bu dönemde yetkililerce tespit edilen sahte kaimelerin izi sürüldüğünde bu şekilde piyasaya sürüldüklerine ilişkin birçok örnek olay resmi kayıtlara yansımıştır. Örneğin, 1853 yılı Kasım ayında İstanbul'un Fatih semti Zincirlikapı'da bakkal işleten Dimitri'nin elinde dört adet sahte yüzlük yakalanmıştır. Zanlının dükkânında yapılan aramada on altı adet yüzlük kaime daha ele geçirilmiştir (BOA, A.MKT.NZD, 99/26). Bu örnek olayda Dimitri'nin kalpazanlarla işbirliği yaptığı, bakkal dükkânını kullanarak piyasaya sahte kaime sürmek suretiyle *sahte para sürücülüğü* yaptığı anlaşılmaktadır. Bir başka olayda (1854), Bandırma'da oturan Arakil Solan isimli tüccarın Erdek kasabası ve çevresindeki kaza ve köylerden satın aldığı hayvanların bedellerini kalp (sahte) kaimeler ile ödediği tespit edilmiştir. Ele geçirilen on bin kuruş kırmızı renkli yirmilik kaimelerin hepsi sahteydi. Ayrıca şahıs üzerinde ele geçirilen yetmiş bir adet kaimenin de sahte olduğu görülmüştür (BOA, İ.MVL, 317/13438). Yine 1859 yılında Şire'de bir dükkânda sahte kaime satıldığı tespit edilmiştir. Burada yapılan aramada kırk sekiz adet sahte kaime ele geçirilmiştir (BOA, HR.H, 169/4). Sahte para sürücüleri günlük perakende alışveriş yoluyla ellerindeki paraları piyasaya sürmeye teşebbüs etmekteydiler. Ancak zaman zaman esnafın verilen paranın kalp olduğunu anlayarak iade ettiği de görülür. Örneğin 1907 yılı Nisan ayında İranlı Tütüncü Ali, kendisine bir kilo çay karşılığı olarak verilen kaimenin sahte olduğunu anlayıp sahibine iade etmiştir (BOA, ZB. 72/72).

Kâğıt paraların, 1840-1923 dönemi içinde fasılalarla tedavülde kaldığı yıllar boyunca, piyasaya sürülen sahteleri yüzlerce farklı el ve kaynaktan çıkmaları ve farklı teknolojilerle üretilmeleri nedeniyle aynı nitelikte olmayıp kâğıt kalitesi ve baskı özellikleri bakımında farklılıklara sahipti. Tedavüle

sürülen birçok sahte kaimenin çoğu, öne çıkan belirgin özelliklerine rağmen zaman zaman memurlar tarafından bile piyasada fark edilemeyerek ödeme aracı olarak kabul edildiğine ilişkin örnekler yukarıda verilmiştir. Ancak 1914 yılına gelindiğinde, Dâhiliye Nezareti'nin (İçişleri Bakanlığı) Şubat tarihli Emniyet-i Umumiye'ye gönderdiği bir yazıda piyasaya sürülmüş olan sahte kâğıt paralarının kolayca tespit edilebileceğini bildirdiği görülür. Zira Dâhiliye Nezareti'ne göre bu taklit kaimeler çok kaba bir şekilde hazırlanmıştı. Kâğıdın türü ve paranın çerçeve resminin karışık olması gibi özellikler bu sahte paraların kolaylıkla anlaşılmasına imkân vermekteydi (BOA, DH.EUM.MTK, 75/35).

Halk, basın yoluyla piyasada tedavülde olan sahte kaimelere karşı dikkatli olmaları hususunda zaman zaman uyarılmaktaydı. Sahte kaimelerin öne çıkan özellikleri gazetelere verilen ilanlarla açıklanmaktaydı (Akyıldız, 2003, s. 247). Mesela bu ilanların birinde; I. Dünya Savaşı esnasında ele geçirilen sahte kaimelerin kâğıtlarının filigranlı olmayıp, yazıları ve tefrişi gözle ayırt edilebilecek derecede düzensiz, kâğıtlarının da kalitesiz (âdi) olduğu bildirilmiştir (BOA. DH.EUM.6.Şb, 53/72). Yine benzer şekilde 1920 yılı Aralık ayında, Maliye Nezareti tarafından hazırlanarak Emniyet-i Umumiye Teşkilatı'na gönderilen rapora istinaden verilen ilanda 50 liralık kaimenin tespit edilen sahtelerinin ayrıntılı bir biçimde bildirilen özellikleri şu şekildeydi (BOA, DH.EUM.MH, 214/1):

- Sahte kaime iki tabaka kâğıt üzerine tabedilmiş (basılmış) olup ön yüzü kalın kâğıt üzerine, arka yüzü ise ince kâğıt üzerine tabedilmiştir.
- Sahte kaimenin tabı genellikle eksik olup, basılan harfleri asıl kaimeden daha kalındır.
- Örnek sahte kaime 443543 numaralıydı. Oysa sahil 50 liralık kaimenin serileri 1 numaradan 20.000 numaraya kadardı. "J" serisinden asıl kaimenin filigranları sekiz köşeli yıldız şeklinde olup bu filigranların "maliye nazırı" imzasının iki tarafında bulunanları kolaylıkla görülmektedir. Hâlbuki örnek sahte kaimenin yalnız kenarlarında filigran vardır.

Bu ilanda sahte kaimenin öne çıkan ikinci derece özellikleri:

- Dış çerçeveyi teşkil eden mavi kenarları "mavi rengi nahoş" sahil kaimeden daha geniştir.
- Tuğranın ortasındaki harfler karışıktır.
- El-Gazi kelimesi üzerindeki "z" harfi eksiktir.
- Tuğranın, madalyonun etrafındaki çizginin iki ucundaki çevresinin üst tarafında bulunması gereken iki nokta yoktur.
- Tuğranın iki tarafında yıldız şeklindeki yerler sarı renkte tabedilmiş olup aynı renkte olan zeminden ayırt edilememektedir.
- Genellikle yazılarda düzen olmadığı gibi gayet hatalı olan nakışta da ahenk yoktur.
- Tuğranın altındaki bulunan mavi renkli 50 rakamı kolaylıkla fark edilememektedir.
- Maliye nazırının imzasının iki tarafında bulunan kelimelerin ortasındaki noktalar aslından daha büyüktür.

- Büyük 5 rakamının bulunduğu yerdeki sarı renk daha koyudur.
- Üst tarafta bulunan sarı renk asıllarına göre daha koyudur.
- Arka tarafındaki zemin nakışları açık değildir. *Taahhüd-i mutazammın* ibaresinin harfleri asıl kaimede var olan harflerden daha incedir.
- *Karşılığı* ifadesinin üstünde nokta yoktur.

Mehmet Reşad devrine ait bu sahte 50 kuruşluğun ilanda verilen özelliklerini Resim 4'te yer alan sahte 50 kuruş üzerinde görmek mümkündür. İlandaki sahte ile burada verilen sahtenin arasındaki tek fark seri numaralarının değişik olmasıdır.

Resim 3: Mehmed Reşad devri gerçek 50 lira (ön yüz), (Tezçakın, 2010, s. 75).

Resim 4: Mehmed Reşad devri A seri sahte 50 lira (ön yüz), (Tezçakın, 2010, s. 115).

Bir başka ilanda sahte 100 liralık kaimenin kâğıt ve filigran özellikleri ayrıntılı bir biçimde şu şekilde açıklanmıştır (BOA, DHEUM.MH, 230/84).

- Sahte kaimenin kâğıdı sahih olanların kâğıdından farklı olup, “50” liralık sahte kaime imalinde kullanılmış olan kâğıda çok benzerdir.
- Filigranı aynı şekildedir.
- Sahte kaimenin yüz tarafındaki Türkçe metnine çerçeve teşkil eden resmin zemini sahih olan ile hemen aynı denilebilecek bir inceliktedir. Fakat mezkûr resmin zemin rengi, 100 liralık sahih kaimenin aynı kısmındaki rengine nispetle pek solgun bir menekşe rengindedir.
- Sahte kaimenin ortasında beyazla matbu olan 100 rakamı yukarı tarafta Türkçe metnine kadar ulaşır. Sahih olanlarda ise Türkçe metin ile nokta işareti 100 rakamından hafifçe ayrılmıştır.
- İmzaların altında çerçevenin dâhilinde Türkçe yazı sahih olan kaimeden daha kalın ve daha orantısızdır.
- Bu sahte kaime genel özellikleri itibariyle gerçeğine çok benzemektedir. Fakat ortasındaki Türkçe yazı gerçeğindeki daha kalındır. Sahtesinin sağ ve solunda Türkçe 100 rakamının içindeki Türkçe metnin yazısı sıkışık olduğu gibi iki tarafında iki gül şeklindeki süslemenin boyası dahi hafifçe yayılmıştır. Sahih olan kaimede süsleme iç içe geçmiş iki halkanın birleşme noktalarına pek yakın olarak çerçeve ile kesilir. Fakat sahte olanlarda çerçeve başı, iki halkalı birleşme noktasından çok önce kesilmiştir.

Sahte kaimenin piyasada tespitinin kolay olmadığı yukarıda verilen bazı örnekler ile ortaya konulmuştu. Burada sahte kaimenin piyasada ayırt edilmesinin zorluğu aşikâr iken verilen ilanların en azından sıradan halk için çok da işlevsel olmadığı sonucuna varılabilir. Diğer taraftan, kalpazanlar tarafından savaş şartlarında basılan sahte kaimelerin sınırlı imkânlarla üretildikleri varsayımıyla barış dönemindekilere nispetle, kendisini ele veren daha kaba ve belirgin özelliklere sahip oldukları da söylenebilir.

3. Bazı Sahte Kaime Örnekleri²⁰

3.1. 1840 Tarihli 50 Kuruşluk Sahte Kaime

Resim 5’te verilen sahte kaime 1840 yılının Aralık ayında Selanik’te ele geçirilmiş beş adet sahte 50 kuruşluk kaimeden birisidir. Diğer dört nüshası ek-1’de verilmiştir.²¹ Bu sahte kaimeler Selanik’te

20 Başka bazı sahte kaime örneklerine muhtelif kaynaklarda yer verilmiştir. Örneğin, Abdülmecid devri sahte ordu kaimesi (1856), aynı dönem sahte 10 kuruş, 20 kuruş, Abdülhamid II dönemi sahte 50 ve 100 kuruşlar, Mehmed Reşad devri sahte ½ lira, sahte 25 lira, sahte 50 lira ve 5 liralık sahte Osmanlı Bankası banknotu bunlar arasındadır (Tezçakın, 2010, ss. 111-115; Tezçakın & Kayral, 205, s. 172; Kayral (Haz.), 2008, ss. 152-153).

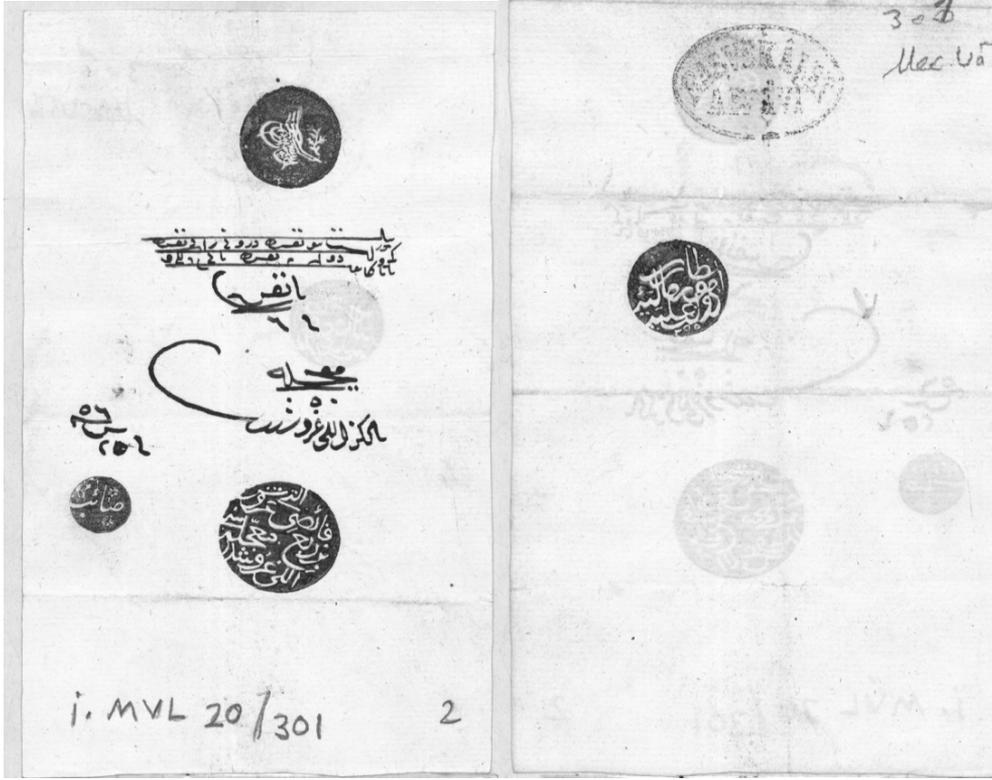
21 50 kuruşluk kaimeler takip eden emisyonlardaki gibi matbaada değil de elde hazırlandıkları için, sahteleri

iskele kapısında tezkire yoklaması memuru olarak görev yapan Hüseyin isimli bir şahısta yakalanmıştır. Şahsın evinde yapılan aramada bu kâğıtları ürettiğine, dolayısıyla kalpazan olduğuna dair her hangi bir delile ulaşılmaya da alıp satarak sahte kaimelerin ticaretini yaptığı mahkemede ortaya çıkarılmıştır. Yargılama neticesinde bir yıl prangaya mahkûm edilmiştir (BOA, İ.MVL, 20/301).²²

Örneği verilen bu sahte kaime, Sultan Abdülmecid devrinde, 1840 tarihinde elde hazırlanarak piyasaya sürülmüş birinci emisyon üçüncü tertip en küçük kupürlü olan 50 kuruşluk kaimenin sahtesidir.²³ Bu ilk emisyon kaimeler seri numarasız olarak ve elde hazırlandığı için bunların sahtelerini yapmak çok kolaydı. Dolayısıyla kalpazanlar bu durumu hemen fırsata çevirmişlerdir. Taklit edilen 50 kuruşluk sahih kaime üzerindeki yazılar silinmez mürekkep ile yazılmıştır. Ayrıca üzerinde yer alan açıklamaların bir kısmında siyakat yazısı kullanılmıştır. Bu yazı şekli sadece devletin kullandığı şifreli bir yazı türüdür. Bu yazılar ile birlikte Sultan Abdülmecid'e ait, üzerinde "*Han Abdülmecid bin Mahmud el Muzaffer Daima*" yazan ve yazının sağ tarafında bir gül dalı bulunan tuğralı mühür, Saib Paşa'nın mühürü, "*faizi altı kuruş bir rub' muaccelesi elli kuruştur*" yazan mühür ve arka yüzdeki Maliye Nezareti'ne ait mühür aslından taklit edilmiştir. Mühürlerin şekil ve yazı tarzı bakımından birbirine çok benzemesi, bu olayda yakalanan diğer 50 kuruşluk kaimelerin hazırlanmasında da aynı sahte tuğra ve mühürlerin kullanıldığına işaret etmektedir. Mühürler arasında yer alan yazıların her biri sahip oldukları hat özellikleri bakımından birbirinin aynı gibidir. Bu mühürlerle daha önce ne miktarda sahte kaime hazırlandığı ve piyasaya sürüldüğü sorusunun cevabı belirsiz olup, merak konusudur.

de kalpazanlar tarafından elde hazırlanmış olup kâğıtları, yazı ve şekilleri bir birlerinden farklı özelliklere sahiptirler.

- 22 Suçluya, sahtekârlığı sübut etmese de "bu kâr-ı mekruha tevessül etmesi" nedeni ile bu ceza verilmiştir. Bu suç daha sonraki yıllarda daha ağır bir cezayı gerektirecektir. Çünkü suç sahte kaime sürücülüğüdür. Mesela 1858'den sonra bu suçun ceza kanunundaki karşılığı 10 yıl kürek mahkûmluğu olmuştur.
- 23 İlk emisyon 3.tertipte çıkarılan kaimelerin 50, 100, 250, 500, 1000 kuruşluk olarak 5 türde ihraç edildiği klasik ve yeni bir çok eserde zikredilir (Süleyman Sudi, 1982, s. 106; Kürkman, 1987, s. 13,19). Ancak Ölçer, 2000 kuruşluk kaimenin de bu dönemde ihraç edildiğini tespit etmiştir (Ölçer, 1987, ss. 8-9).

Resim 5: Sahte Kaime 50 Kuruş (Ön ve Arka Yüz)

3.2. 1840 Yılına Ait 500 Kuruşluk Sahte Kaime

Resim 6'da yer alan sahte 500 kuruşluk kaime, bir kalpazanlık olayında ele geçirilen yirmi adet²⁴ sahte 500 kuruşluk kaimeden biridir. Diğer on sekiz nüshası ek-2'de verilmiştir.²⁵ 1841 yılı Nisan ayına ait resmi bir belgeye konu olan bu kalpazanlık olayının faili kuyumcu ve kalemkâr²⁶ olan bir ustadır. Yaptığı sahte kaimeleri bozdurmaya çalışan bu kişi, Tophane-i Âmire feriki (general) Mehmet Ali Paşa tarafından 500 kuruşluk yirmi adet²⁷, yani toplam 10 bin kuruşluk sahte kaime ile birlikte yakalanmıştır. Bu kalpazan kuyumcu, Meclis-i Vâlâ tarafından yapılan sorgusu ve muhakemesi

24 Belirtilen bu sayıya rağmen dosyada on dokuz adet sahte 500'lük kaime bulunmaktadır (BOA, İ.MVL, 20/307).

25 500 kuruşluk kaimeler de 50 kuruşluklar gibi elde hazırlandıkları için, sahteleri de kalpazanlar tarafından elde hazırlanmış olup, kâğıtları haricinde diğer özellikleri bakımından bir birlerinden farklı yazı ve şekil özelliklerine sahiptirler.

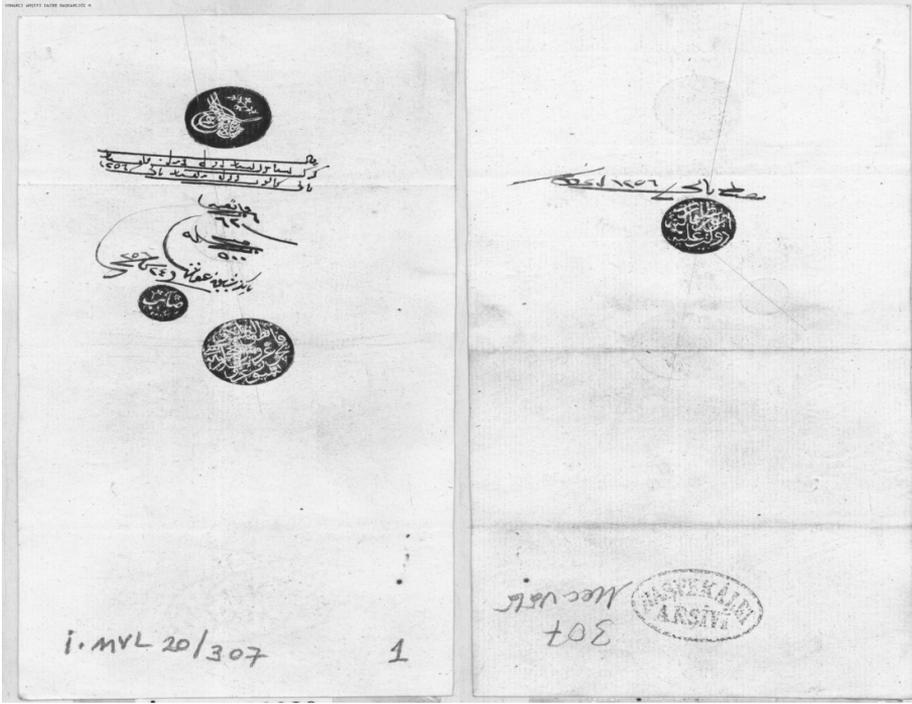
26 Gümüş, altın ve başka madenden eşyaya çelik kalemle nakışlar, çiçekler ve yazılar kazıyan sanatkâr (Şemseddin Sami, 1989, s. 1081).

27 Dosyadan 19 adet sahte 500'lük kaime çıkmıştır.

neticesinde “*emsaline müstelzim ibret olacak surette*” olması gerekçesiyle on sene süreyle pranga cezasına çarptırılmıştır. Cezasını kendisini yakalayan Mehmet Ali Paşa'nın görev yaptığı bölgede adi işlerde (hidemât-ı süfliye) çalışarak çekecektir (BOA, İ.MVL, 20/307).

Sultan Abdülmecid'in devrinde 1840 tarihinde birinci emisyon üçüncü tertipte çıkarılan kaime kupürlerinden biri 500 kuruşluktur (Kürkman, 1987, s. 4, 19). Burada yer alan, silinmez mürekkeple elde hazırlanarak piyasaya sürülen 500 kuruşluk büyük kupür kaimenin sahtesidir. Bu sahte kaime üzerinde yer alan siyakat yazısı, ön yüz üstte bulunan Sultan Abdülmecid'e ait tuğra, ortada yer alan Saib Paşa'nın mührü, faiz ve muaccele hakkında bilgi veren mühür ve arkada yer alan Maliye Nezaretine ait mühür aslından taklit edilmiştir. Bu mühürlerin hepsinin aynı elden çıkmış oldukları anlaşılmaktadır. Zira olayda ele geçirilen diğer sahte kaimelerde de aynı şekil ve yazı özellikleri bulunmaktadır. Bu mühürlerin de sahte 50 kuruşta olduğu gibi, daha başka sahte kaime hazırlanmasında kullanılıp kullanılmadığı merak konusudur. Bu olayda yakalanan sahte 500 kuruşluk kaimelerin her birinin arka yüzünde faiz taksitlerine ilişkin açıklama yazısı yer almaktadır. Kalpazan bununla, söz konusu kâğıtların Hazine'ye ulaşip kontrolden geçtikleri, dolayısıyla orijinal oldukları gibi bir izlenim oluşturmayı hedeflemiş olmalıdır. Benzer bir durum yukarıda verilen sahte 50 kuruşta yoktur. Bunlarda yine, 50 kuruşlardan farklı olarak, yazıların şekli ve mühürlerin kâğıt üzerinde bulunduğu yer bakımından bir standart yoktur. Özellikle yazıların şeklinde bu fark daha belirgindir. Her bir sahte örnekte hattın şekli ve kâğıt üzerindeki yeri farklı ellerden çıkmış gibi farklılık göstermektedir.

Tezçakın, 500 kuruşluk kaimenin bir örneğine henüz rastlanmadığını zikreder (Tezçakın & Kayral, 2005, s. 26). Bu bakımdan çalışmada on dokuz adet kupürüne yer verilen 500 kuruşluk bu sahte kaimenin, verilen diğer sahte kaime örneklerine nispetle ayrıca önem arz ettiğini vurgulamak gerekir.

Resim 6: Sahte Kaime 500 Kuruş (Ön ve Arka Yüz)

3.3. New York'ta Basılmış 20 Kuruşluk Sahte Matbu Kaime (1858)

Bu sahte 20 kuruşluk kaime 1858 senesinde İstanbul'da yakalanan Sevesti isimli kalpazanın üzerinden çıkmıştır. Bu kalpazan kadın Amerika'nın New York eyaletinde bir matbaada bastırıldığı 600 bin adet gibi çok ciddi miktardaki sahte kaimeden sağlam olanları sandıklara doldurmuş, kalanını da elbisesinin (fistanının) eteklerine dikerek İstanbul'a getirmiştir. Bu kalpazanlık olayına ilişkin bilgiler Sevesti'nin sorgulanması ile elde edilmiştir (BOA, HR.H, 114/2).

Resim 7'de verilen sahte 20 kuruşluk kaime, Sultan Abdülmecid'in saltanat devrinde, 1853 tarihli sekizinci emisyon ikinci tertip, Maliye Nazırı Musa Saffeti mühürlü faizsiz kaimenin sahtesidir. Büyük oranda aslına benzeyen bu sahte örneğin nakışları ve yazıları hemen hemen asıyla birebir aynıdır. Baskı rengi orijinaline nispetle daha sarımtırak ve hattı daha koyu renklidir.

Bu emisyon kaimeler faiz ödemesi için Hazine'ye dönmedikleri için faizli kaimelerin sahtelerine nispetle piyasada daha kolay tedavül imkanı bulmuştur. Bu sorunu çözmek için bunların da faizli kaimeler gibi altı ayda bir Hazine'ye getirilip muayene ettirilmeleri kararı alınmıştır (Akyıldız, 2003, s. 68-69). Ancak, bu örnek olayda 600 bin adet gibi ciddi miktardaki sahte kaime siparişinin verilmesi, alınan tedbirin piyasada çok da karşılık bulmadığının bir delili olarak değerlendirilebilir.

Resim 7: Sahte Kaime: 20 Kuruş (Ön ve Arka Yüz)

3.4. 20 Kuruşluk Sahte Matbu Kaime (1916)

19 Ağustos 1916 tarihli bu sahte kaime, 1921 yılının Haziran ayında İstanbul polisi tarafından alet ve edevatlarıyla birlikte açığa çıkarılarak yakalanan bir kalpazanlık çetesinin (kumpanya) elinde bulunmuştur. Polisin verdiği bilgiye göre, çete bu tarihe kadar bu sahte kaimelerin 200 adedini (4000 kuruş) piyasaya sürmüştür ve bir miktarını da yakalanmadan önce yakmıştır (BOA, DH.KMS 61, 1/52).

Resim 8'de örneği verilen sahte kaime, Sultan Mehmed Reşad devrinde 6 Ağustos 1332 tarihinde ihraç edilen 20 kuruşluk tek tarafa baskılı kaimenin sahtesidir. Talat (üstte) ve Hüseyin Cahit (altta) imzalıdır. Hüseyin Cahit'in imzasının Talat'ın imzasına nispetle daha fazla aslına benzer olduğu görülür. Bu sahte 20 kuruşun üzerindeki süsleme aslının kötü bir taklididir. Aslının rengi daha açık iken bunun ki daha çok kahverengine yakındır. Yine kâğıt üzerinde bulunan tuğra, mühür ve hattın çizgileri belirgin şekilde kalındır. Yazılarında düzen olmayıp nakışlarındaki hatalar ve ahenksizlik sahteliğini ele verir niteliktedir. Gerçek kaime G serisi iken bu sahte örnek K serisidir.

Resim 8: 1916 (6 Ağustos 1332) Tarihli Sahte Kaime 20 Kuruş

3.5. İngiltere'nin Bastığı 10 Liralık Sahte Matbu Kaime (1918)

28 Mart 1334 (1918) tarihli Vahdettin dönemi 2. emisyon 10 liralık kaimenin gerçeğine çok benzeyen sahtesi resim 9'da verilmiştir. Bunlara uluslararası piyasada ilk kez 1960 yılında rastlanmıştır. Bu sahte paranın neden ve kim tarafından basıldığına ilişkin hikaye ise 1987'de açığa çıkmıştır. Yusuf Levent, bu sahte kağıt paraya ilişkin hikayenin uluslararası literatürde bu yıllarda yer alarak kesinlik kazandığını ifade eder. Bu kalpazanlık olayının arkasında İngiltere devleti vardır. Bu sahte paraları I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı ekonomisini piyasa cephesinden hedef alan İngiliz Savaş Konseyi bastırmıştır (Levent, 1989, s. 61).

Bu 10 liralık sahte kaime muhtelif kalpazanlar veya uluslararası kalpazanlık çeteleri tarafından üretilerek piyasaya sürülen diğer sahte kaimelere nispetle çok daha farklı bir özelliğe sahiptir. Çünkü sahte 10 liralık kaimelerin her birinin kalitesi, seri numarası aynı olup benzer özelliklere sahip olduğu görülür. Bu durum, bu paraların aynı profesyonel kaynaktan çıktığını gösteren güçlü bir delildir (Levent, 1989, s. 62; Tezçakın, 2010, s. 72-73).

Bu sahte kaime, boyutu ve kalabıyla gerçeğiyle birebir aynı olmakla birlikte önemli farklılıklara sahiptir:

- Kağıdı kalın ve filigransızdır.
- Yazıları kabadır. Tuğrasının çizgileri taşmıştır. Estetik değildir.
- Arka yüzünde parayı çevreleyen altı köşeli küçük yıldızların içinde yer alan 10 rakamı ters-ten yazılmıştır.

- Arka yüzün hakim renklerinde ciddi farklılıklar vardır. Gerçek 10 liralık kaimedeki leylaki ve mavi renklere karşın, bunda kırmızımsı, kahve ve açık camgöbeği renkler hakimdir (Levent, 1989, s. 62; Tezçakın, 2010, ss. 72-73).

Bu örnek olay, sahte para imalinin ve piyasaya sürümünün tarihin her döneminde görülebilen klasik bir suç olmanın da ötesinde başka bir hüviyete büründüğünü gösterir. Kalpazanlık bu çağda artık güçlü bir politika/savaş aracı haline gelmiş, bir ülkenin bekasına ilişkin önemli bir sorun olma kabiliyetine sahip bir savaş aracına ve silaha dönüşmüştür. Zira bu savaşta İngiltere aynı şekilde Alman ekonomisini de hedef alarak 1910 tarihli sahte Alman 20 markını da basmıştır.

Resim 9: 1920 Tarihi Sultanahmet Köftçisi Mehmet S. Tezçakın'ın Osmanlı İmparatorluğu kâğıt para koleksiyonu ve arşivinden (Ön yüz)

(Arka Yüz)

4. Sonuç

Çalışmanın bütününde sahte kaimenin piyasadaki varlığının boyutlarıyla ilgili çizilmeye çalışılan çerçeve, piyasada sinsice tedavül eden sahte paranın su yüzüne çıkan, dolayısıyla tespit edilebilen kısmına dayanmaktadır. Şüphesiz ki ortaya çıkan bu örnekler, tespit edilemeyip dolaşımda sahil para gibi mübadele aracı olarak kullanılan ciddi miktarlardaki sahte kaimenin varlığının bir delili olarak görülebilir. Dolayısıyla çalışmada yer verilen sahte kaimelere ilişkin resmi kayıtlara geçmiş olaylar, tedavüle sürülen sahtelerin göz ardı edilemeyecek miktar ve yoğunluğuna işaret etmektedir.

Matbu olan ve olmayan, küçük ve büyük kaimenin her bir kupürünün sahtesinin kalpazanlar tarafından üretilmesi, paranın hammaddesinin kâğıt ve mürekkep olması nedeniyle, teknik olarak mümkündü. Böyle de olsa kolay fark edilmemek için, daha çok küçük kupür kaimelerin sahteleri yapılarak piyasaya sürülmekteydi. Ancak bu çalışmada örneği verilen sahte 500 kuruş gibi büyük kupürlerin sahtelerinin de kalpazanların ilgisini çektiği ve piyasada karşılık bulunduğu anlaşılmaktadır.

Aslında kaime, ihraç edildiği dönemlerde mübadelenin yegâne aracı olmayıp, Hazine için finansman aracı işleviyle birlikte kâğıt para olarak da piyasaya sürülmüştü. Dolayısıyla bu dönemde kaimenin madeni paraya nispetle hacmi çok daha dardır ve piyasadaki varlığı geçicidir. Fakat piyasaya sürülen veya tedavül eden sahte kaimenin oranının sikkelere nispetle çok daha fazla olduğu görülür. Sahte kaimelerin halk tarafından piyasada gerçeklerinden ayırt edilmeleri, sikkelere nispetle teknik olarak daha kolay gibi görünse de değil halk, çoğu zaman vergi tahsilat memurları tarafından bile ayırt edilmeleri çok kere mümkün değildi. Bu nedenle yetkililer zaman zaman sahtelerin özelliklerini açıklayan ilanlar vererek ilgililerin ve halkın dikkatini sahte kaimelere çekmek politikasına başvurmak zorunda kalmıştır. Bu ilanlar kalpazanların aktifliğinin ve sahtelerin piyasada tedavülde olduğunun resmi ağızdan teyidi olarak da görülebilir. Bazı durumlarda halkın şüphelense de elindeki kaimeyi muayene ettirmekten çekinmesi sahte kaimelerin tedavülünü kolaylaştıran sonuçlar doğurmuştur. Çünkü halk sahte çıkması halinde imha edilecek olan kaimenin zararını çekmek istemiyordu. Kalpazanların imalathane olarak kullandıkları işyeri ve evlerinde yapılan aramalarda kaime üretiminde kullanılan birçok materyal de ele geçirilmekteydi. Bu alet edevat sahte kaimelerin ardındaki teknik alt yapıyı ortaya koyması bakımından anlamlıdır.

İlk kaimelerin elde hazırlanması kolaylıkla sahtelerinin üretilip bol miktarda piyasaya sürülmesi sonucunu doğurmuştur. Mesleği kalpazanlık olmayan, organize bir çeteyle de çalışmayan bu işe biraz yatkın, resim ve yazı kabiliyeti bulunan, kısa yoldan para kazanmayı arzu eden bir kişinin bile sahtelerini üretebileceği kâğıtlardı bunlar. Burada örnekleri verilen sahte 50 kuruş ve 500 kuruşluk kaimeleri üretenlerin profesyonel kalpazanlar olmayıp halk içinden meslek sahibi insanlar arasından çıkması bu duruma işaret eder niteliktedir. Matbu kaimelerde ise durum daha farklıdır. Sahte matbu kaimelerin ardından, çoğunlukla bir ayağı içeride diğeri dışarıda olan, organize yerli ve yabancı üyelerden müteşekkil, profesyonel çalışan uluslararası kalpazanlık çetelerinin rol aldığı gruplar çıkmaktaydı. Devletin içeride veya dışarıda ortaya çıkardığı büyük ölçekli kaime kalpazanlığı

olaylarının çoğunluğu bu duruma işaret eder niteliktedir. Çalışmada iki örneği verilen sahte 20 kurşluk matbu kaimeler de bu şekilde üretilenlere örneklik teşkil etmektedir.

Kaynaklar

I. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

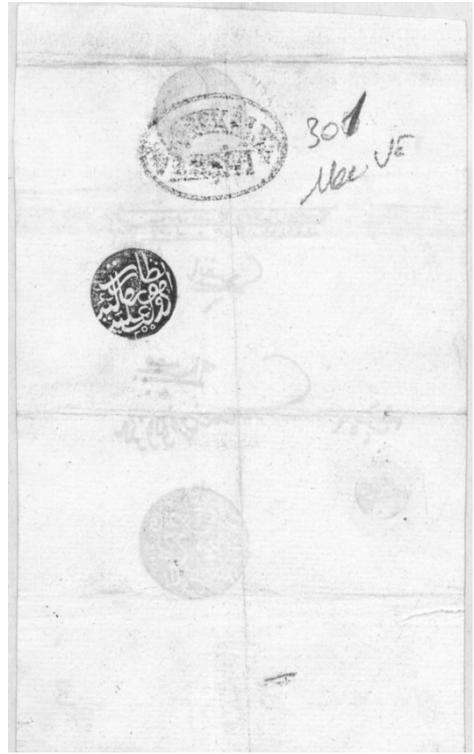
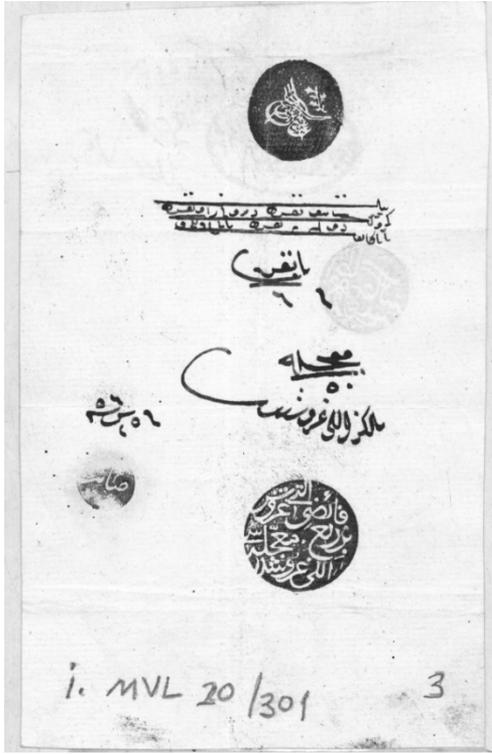
- BOA, *A.MKT.NZD*, 397/24, 1278 Ş 04.
BOA, *A.MKT.MVL*, 146/60, 1278 Za 19.
BOA, *A.MKT.NZD*, 99/26, 1270 S 07.
BOA, *DH.EUM.6.Şb*, 53/72, 1338 R 01.
BOA, *DH.EUM.AYŞ*, 58/26, 1340 R 13.
BOA, *DH.EUM.AYŞ*, 58/30, 1340 R 14.
BOA, *DH.EUM.AYŞ*, 58/36, 1340 R 17.
BOA, *DH.EUM.MH*, 214/1, 1339 R 01.
BOA, *DH.EUM.MH*, 230/84, 1340 Za 29.
BOA, *DH.EUM.MTK*, 75/35, 1332 Ra 29.
BOA, *DH.KMS*, 61 1/52, 1339 L 19.
BOA, *DH.MKT*, 1332/11, 1297 Ş 18.
BOA, *HR.H*, 114/2, 17 Kasım 1858.
BOA, *HR.H*, 169/4, 1859 01 11.
BOA, *İ.DH*, 467/31253, 1277 B 18.
BOA, *İ.DH*, 893/71072, 1300 L 4.
BOA, *İ.MVL*, 20/301, 1257 Safer 14.
BOA, *İ.MVL*, 20/307, 1257 S 19.
BOA, *İ.MVL*, 25/386, 1257 C 02.
BOA, *A.MKT.NZD*, 190/3, 1272 Z 16.
BOA, *İ.MVL*, 317/13438, 1271 S 10.
BOA, *ZB*, 72/72, 1323 Ma 25.

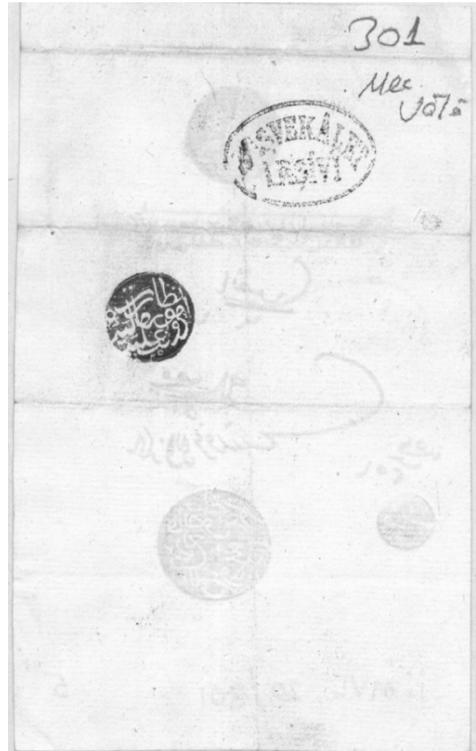
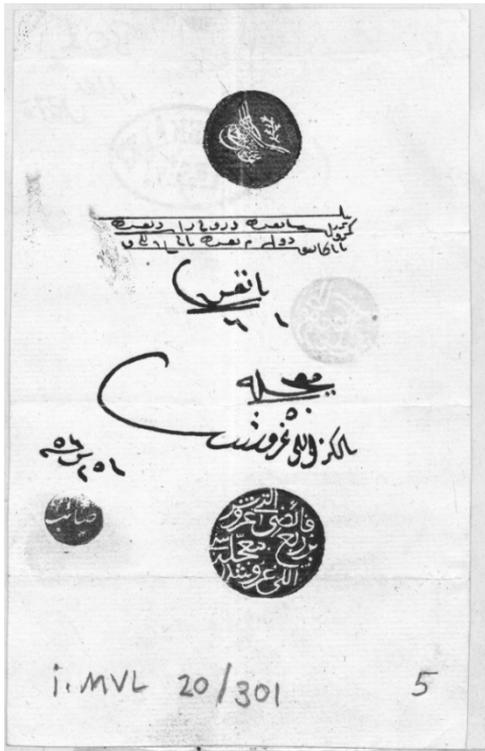
II. Telif Eserler ve Süreli Yayınlar

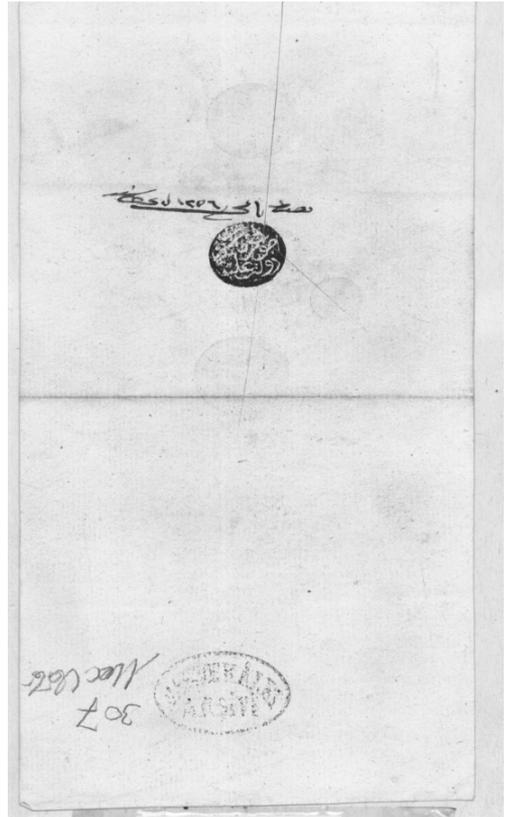
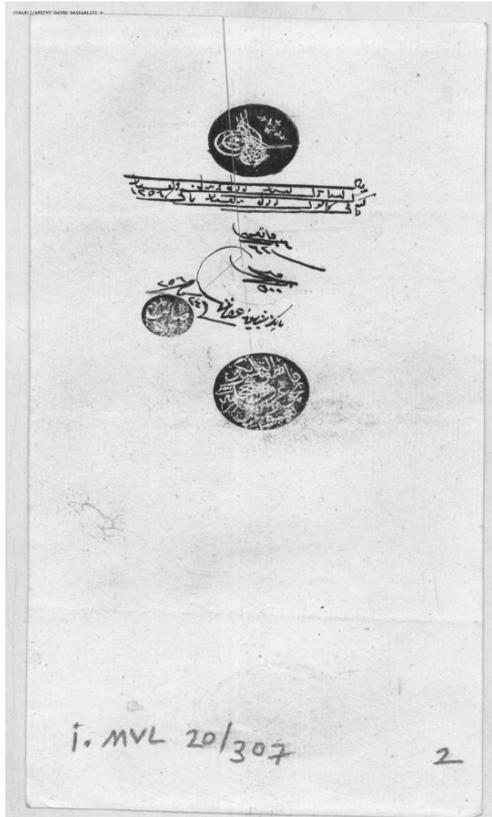
Akyıldız, A. (2003). *Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*. İstanbul: İletişim Yayınları.

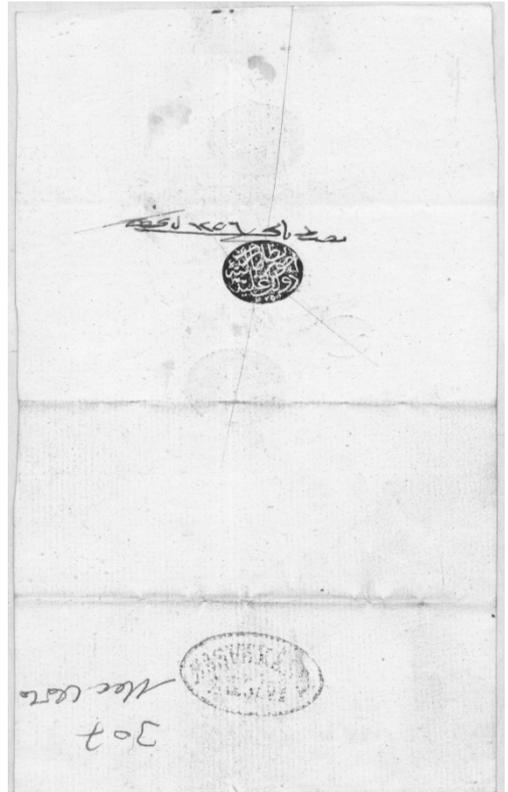
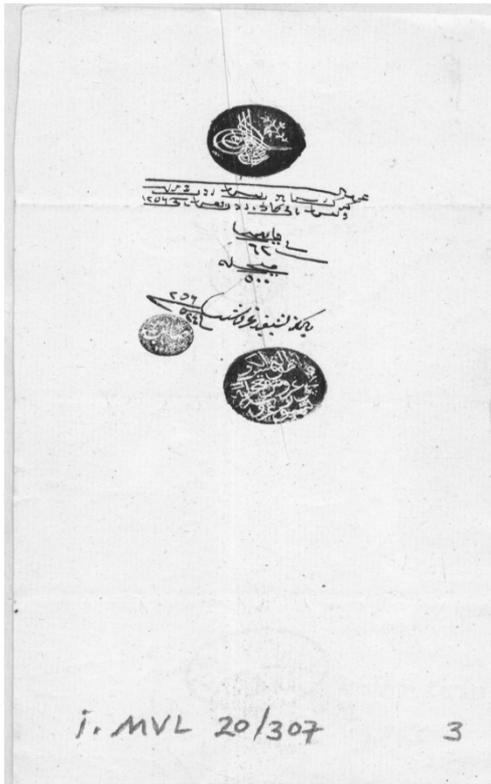
- Akyıldız, A. (2012). Kaime. *İslam Ansiklopedisi*. (24). 212-215.
- Belin, M. (1931). *Türkiye İktisadî Tarihi Hakkında Tetkikler*. (Ziya, M. Çev.), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul Devlet Matbaası.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Damalı, A. (2014). *Adan Z'ye Osmanlı Nümismatik El Kitabı*. İstanbul: Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayını.
- Davison, R. H. (2001). Osmanlıların kâğıt parayla ilk deneyimi. (Durdu, M. Çev.), *OTAM*. 12. 245-260.
- Develioğlu, F. (1993). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. (Güneyçal, A. Haz.), Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eldem, E. (1998). *Osmanlı Bankası Banknotları (1863-1914)*. İstanbul: Osmanlı Bankası Yayını.
- Eldem, V. (1999). *A History of the Ottoman Bank*, İstanbul: Ottoman Bank Historical Research Center.
- Hasan Ferid. (2008). *Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi: Evrak-ı Nakdiye*. (Sağlam, M. Haz.), II. İstanbul: TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Damga Matbaası ve Genel Müdürlüğü Yayını.
- İbnü'l Hakkı Lütfi. Usul-i Meskûkât-ı Kadime. *Ulum-i İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*. 2/14 (1). 178-221.
- Kayral, G. (Haz.). (2008). *İmparatorluktan Cumhuriyete Kâğıt Paranın Öyküsü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kıray, E. (1995). *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ölçer, C. (1966). *Son Altı Osmanlı Padişahı Zamanında İstanbul'da Basılan Gümüş Paralar*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Ölçer, C. (1987). 2000 Kuruşluk evrak-ı nakdiye. *Türk Nümismatik Derneği Yayınları*. Bülten No 22. 4-12
- Kürkman, G. (1987). Sultan Abdülmecid Dönemi faizli kaime teşebbüsleri. *Türk Nümismatik Derneği Yayınları*. Bülten No 21. 4-19.
- Levent, Y. (1989). Osmanlı kâğıt paralarında bir sahte para. *Türk Nümismatik Derneği Bülteni Yayınları*. Bülten No 27. 61-63.
- Özcan, A. (2013). Zaptiye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (44). 28-130.
- Öztel, M. (2019). Osmanlı Devleti'nde madeni kâğıt para kalpazanlığında yabancıların ve yabancı ülkelerin rolü (1818-1923). *Belleten*. LXXXIII (296). 2019. 173-200.
- Öztel, M. (2018). Osmanlı Devleti'nde kalpazanlık ve sahte para (1808-1914): Kalpazanlığı ve sahte paranın tedavülünü besleyen faktörler. *History Studies*. 10 (1). 197-221.
- Pamuk, Ş. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Süleyman Sudi (1982). *Usul-i Meskûkât-ı Osmaniye*, (Artuk, İ. & Artuk, C. Haz.). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Şemseddin Sami. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tezçakın, M. S. (2010). *Osmanlı Kâğıt Para Koleksiyonu*. (Yayınlanmamış Koleksiyon). İstanbul.
- Tezçakın, M. S. & Kayral, G. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Kâğıt Paraları*. İzmir: Tarihi Sultan Ahmet Köftecisi Kültür Yayını.
- Yılmaz, F. (2010). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Gök Kubbe yayınları.

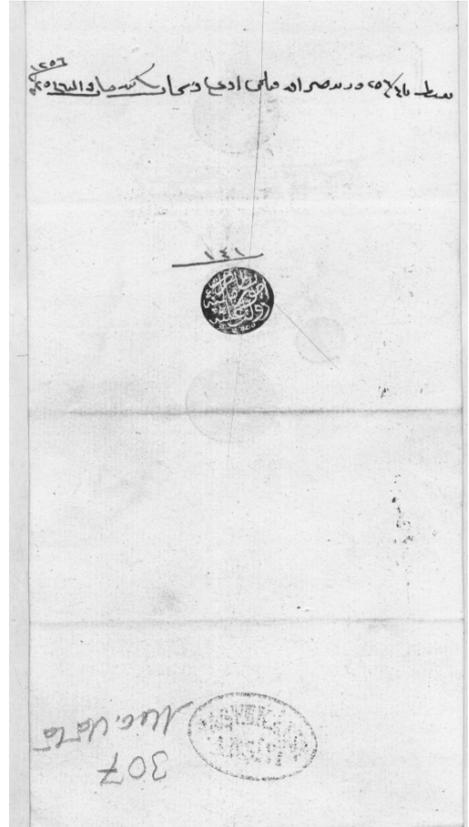
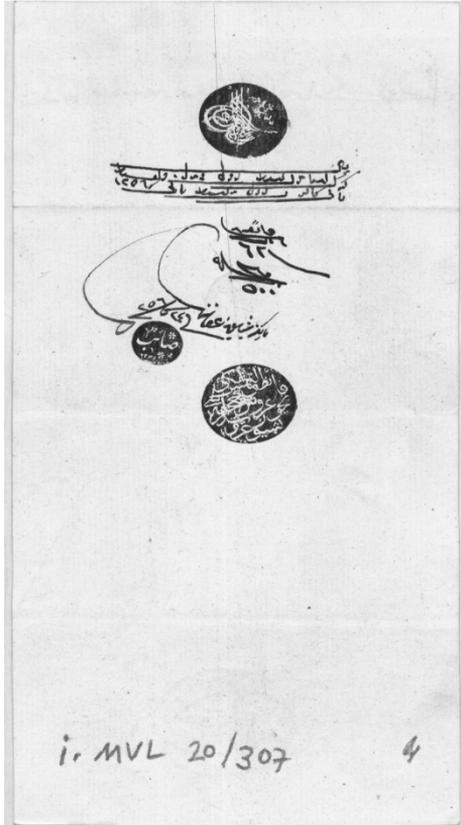
Ek-1: 50 Kuruşluk sahte kaimeler (1840)

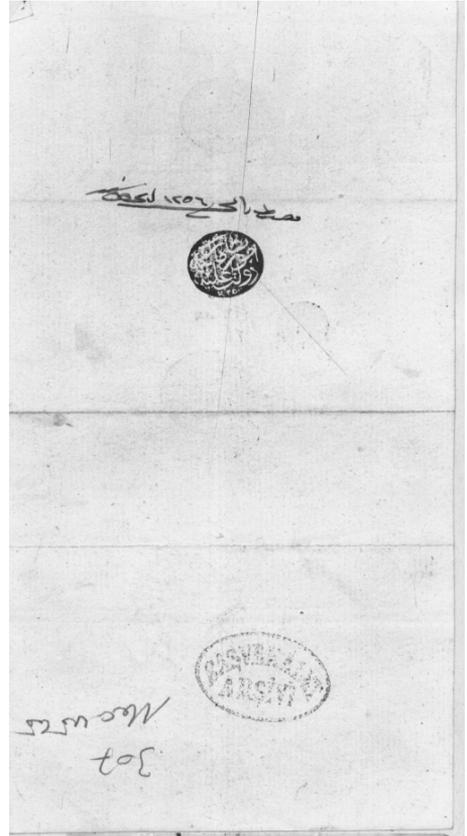
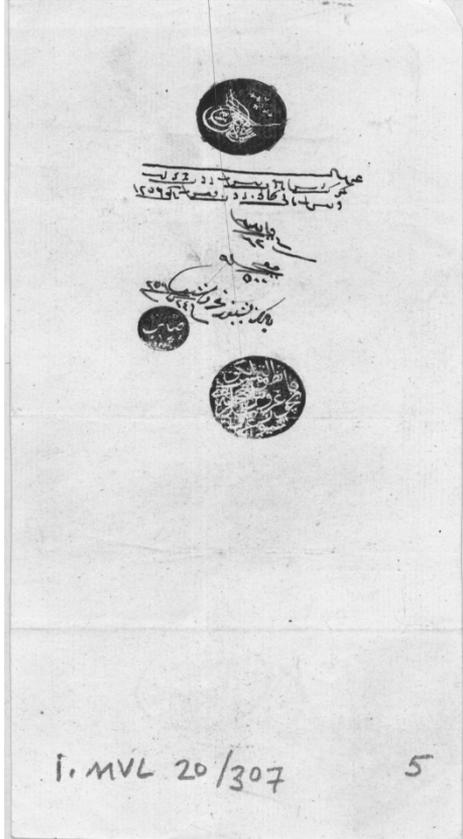

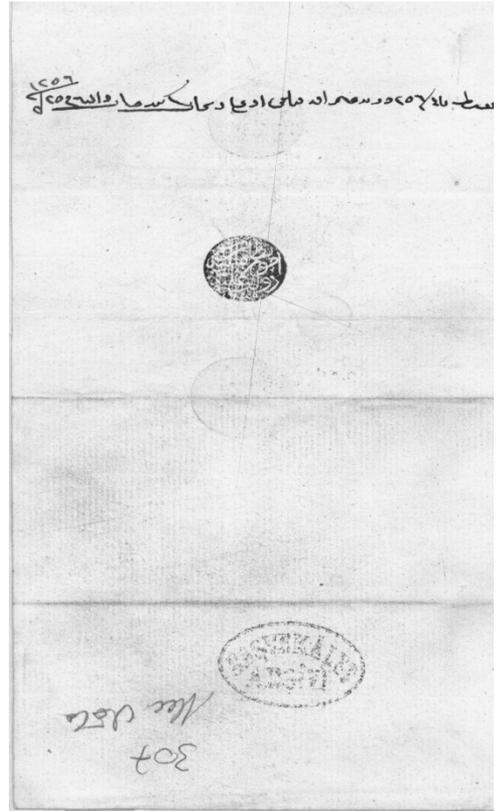
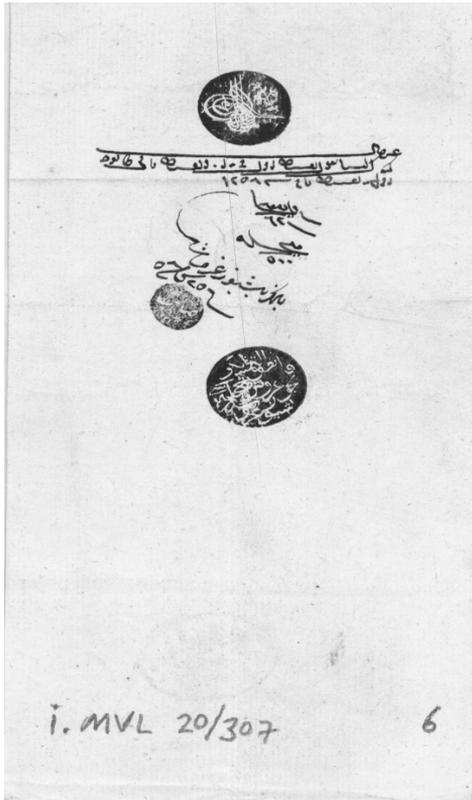

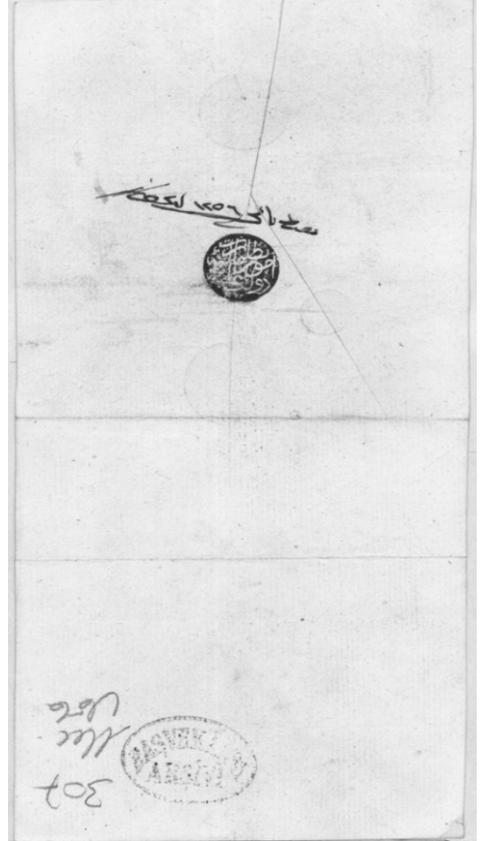
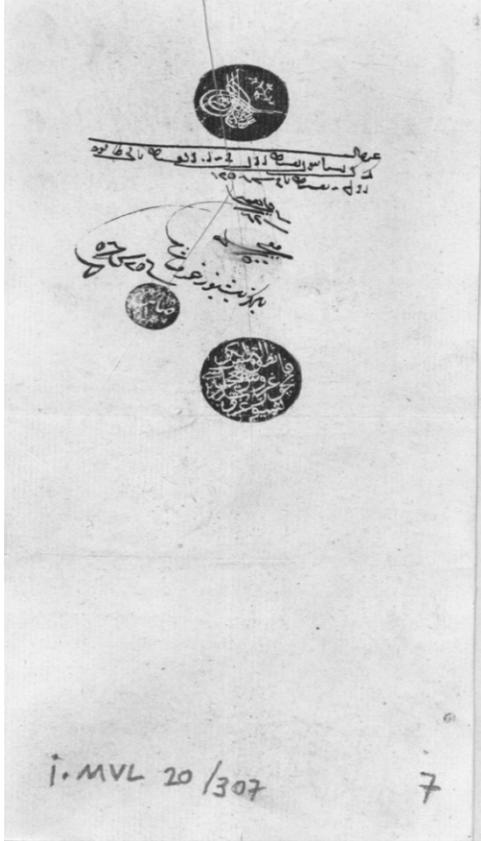

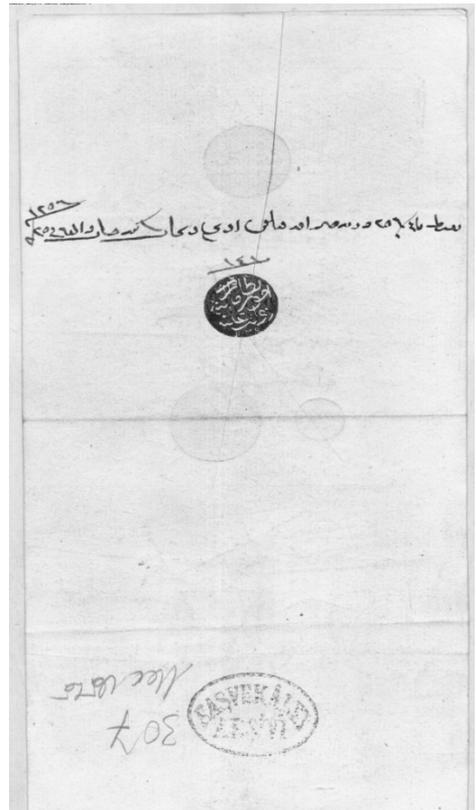
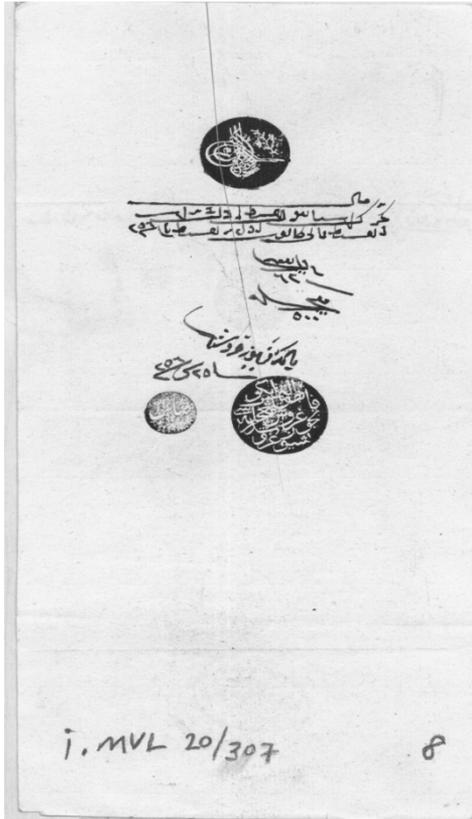

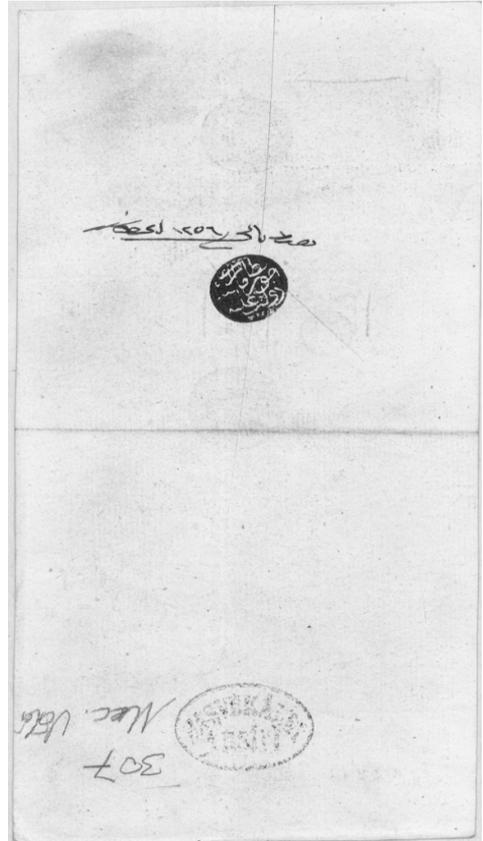
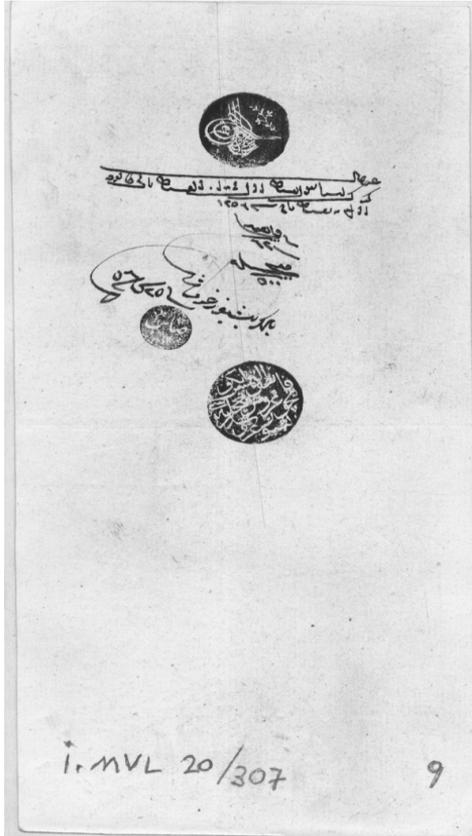

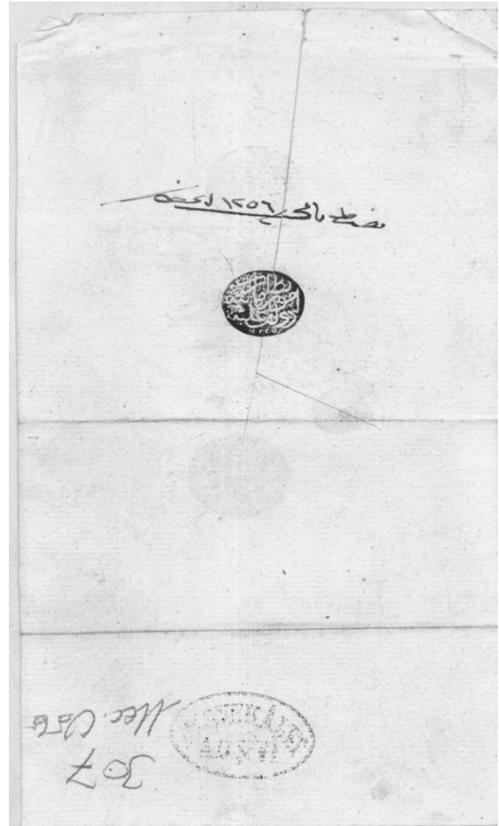
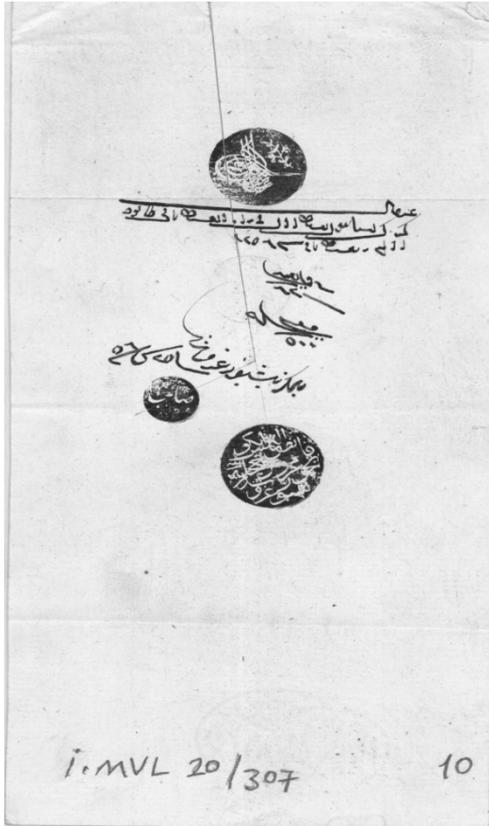

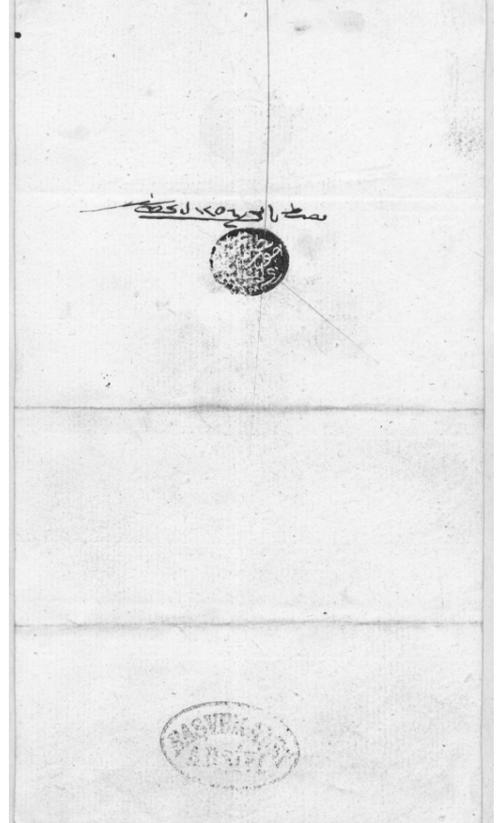
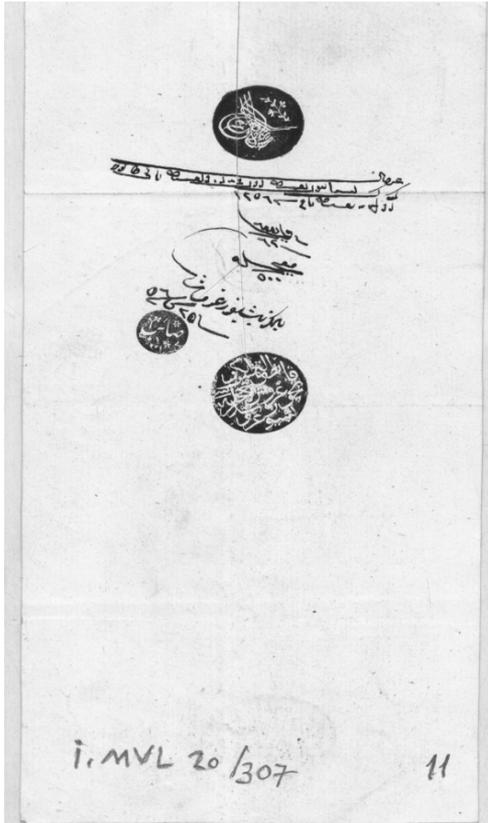

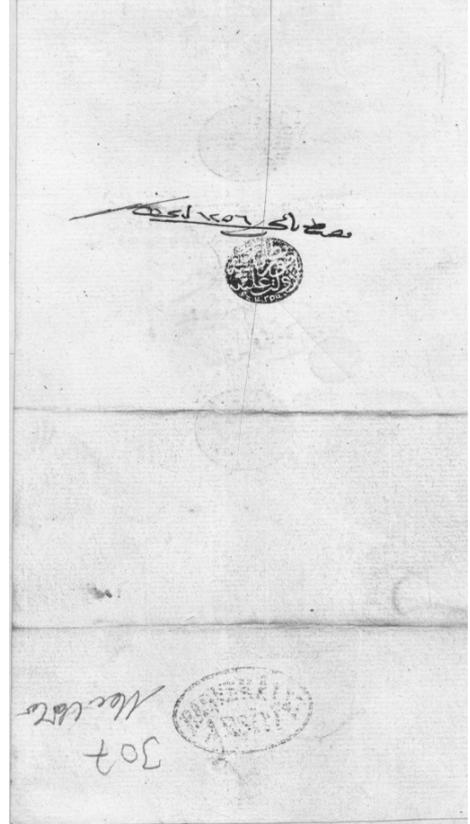
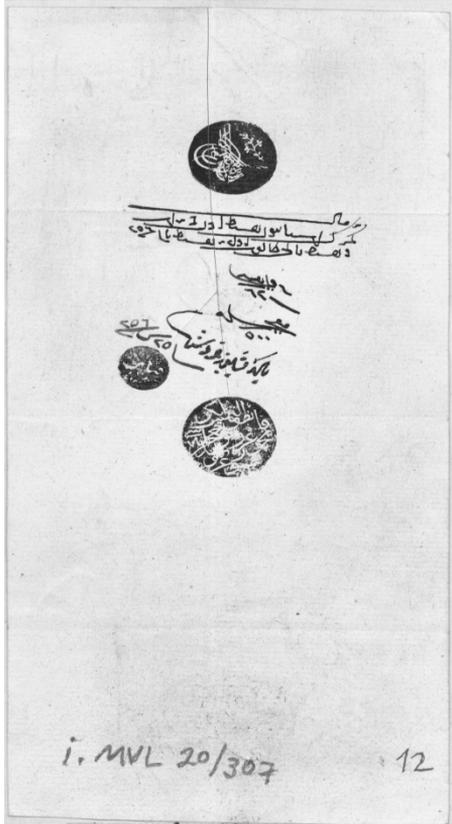

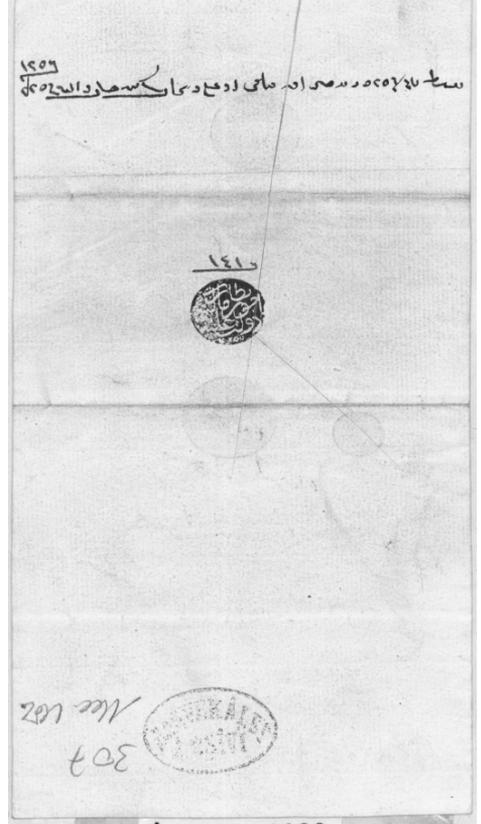

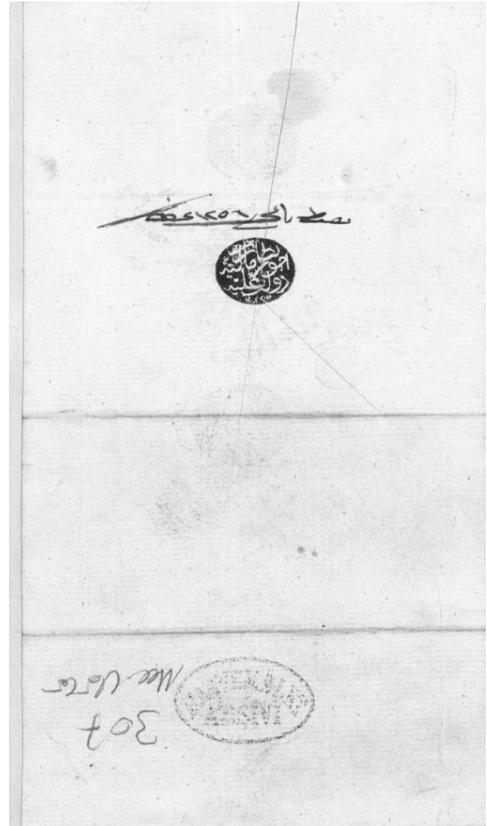
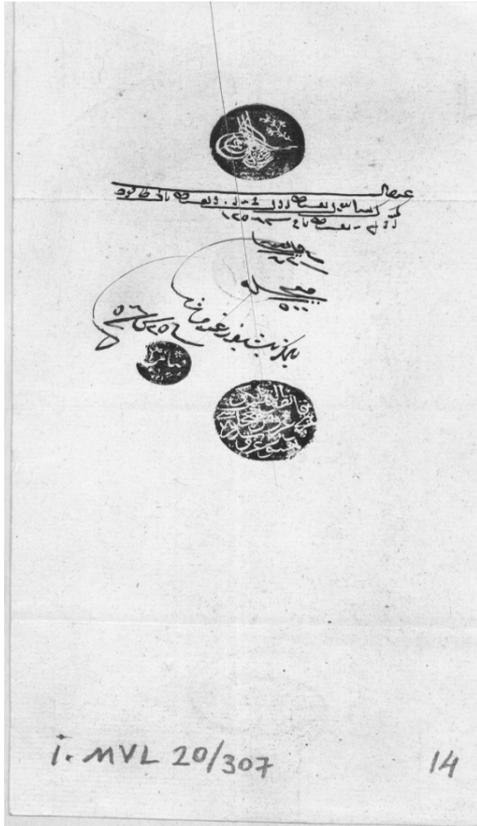

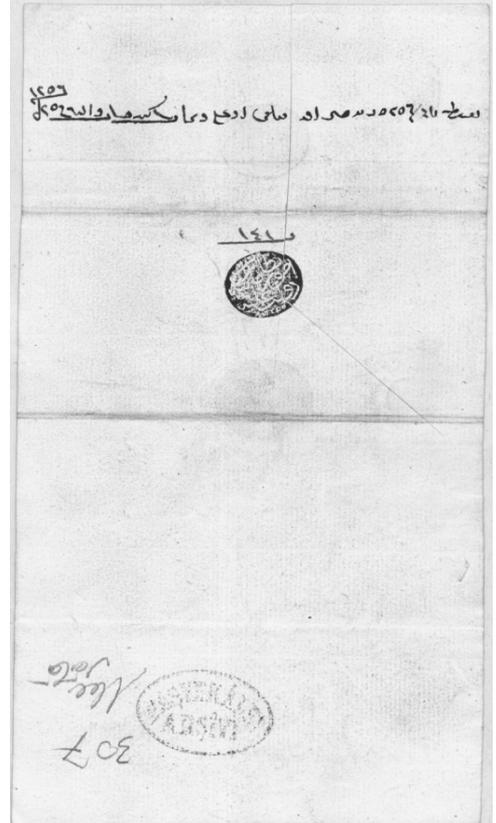
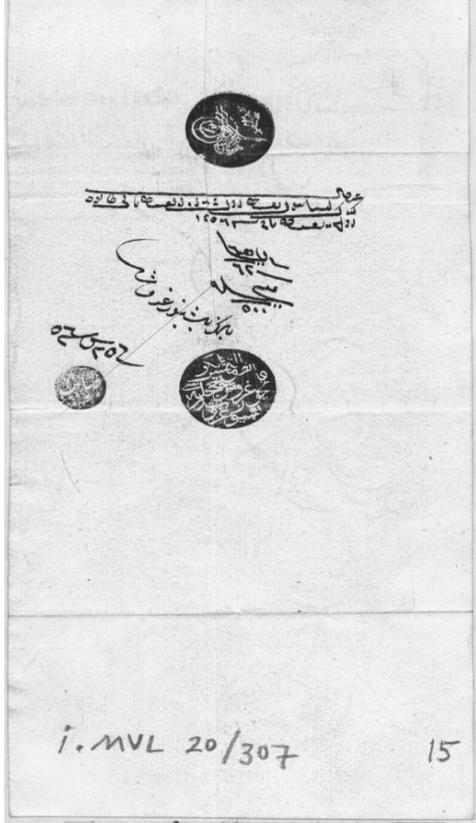

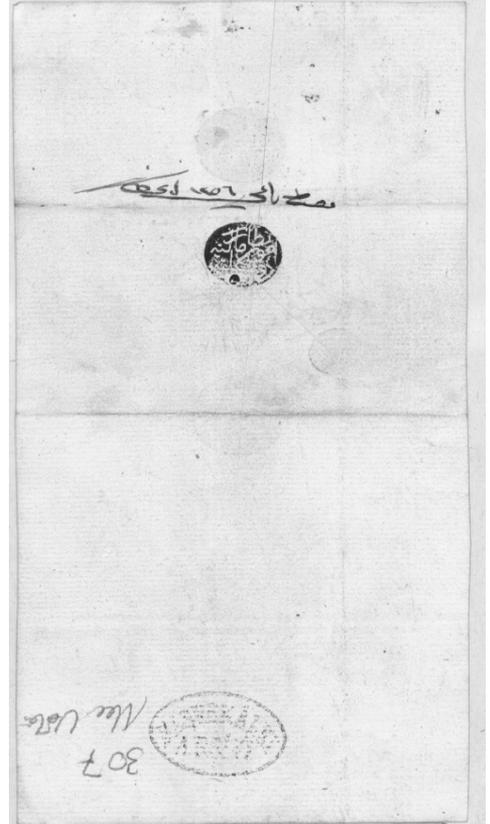
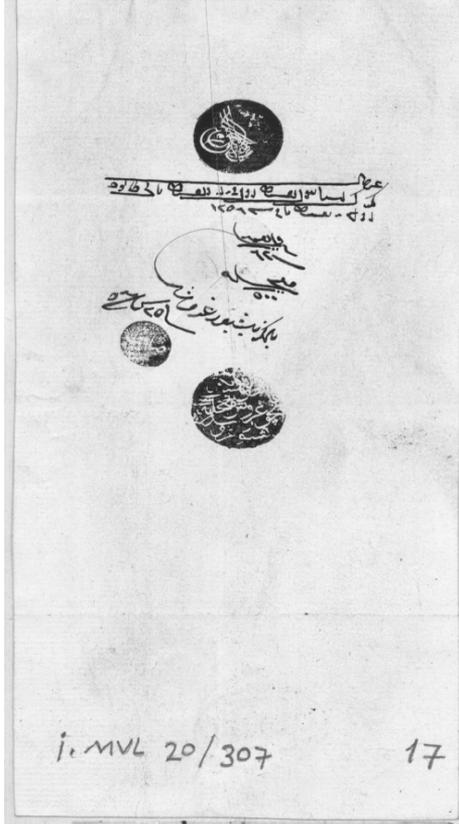

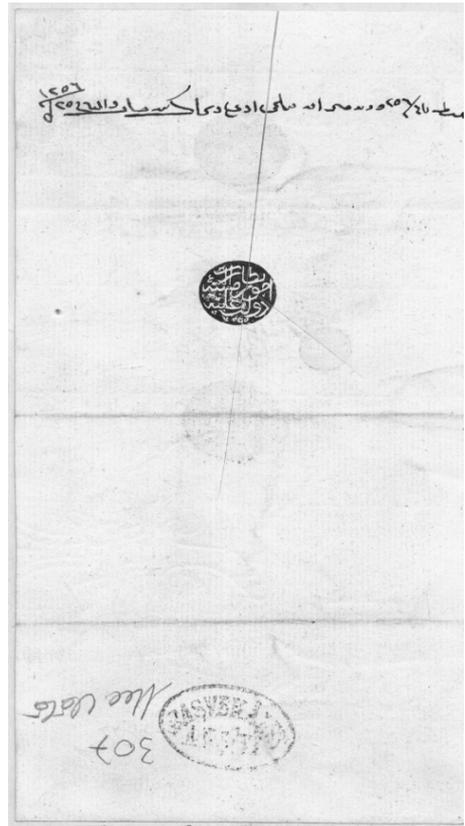
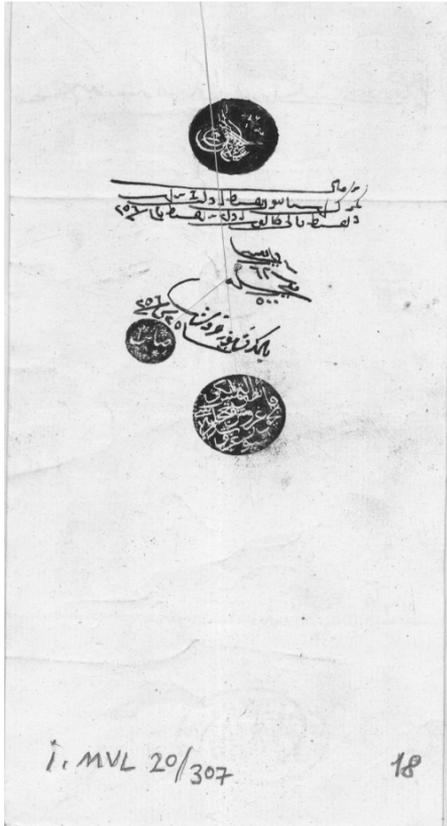

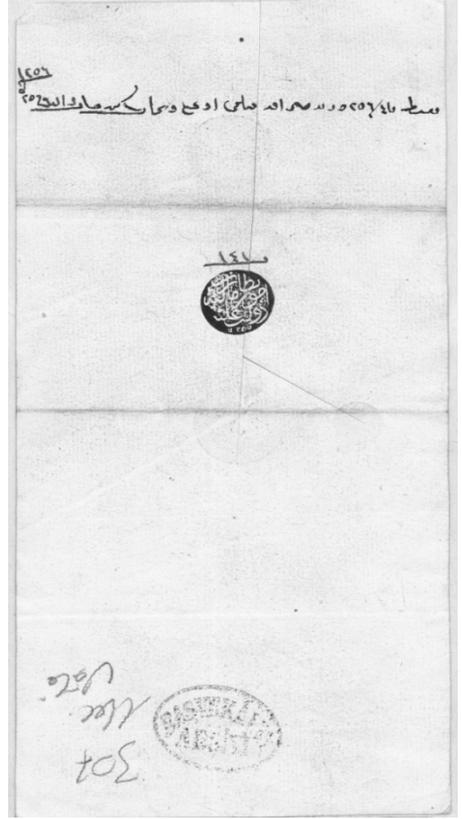
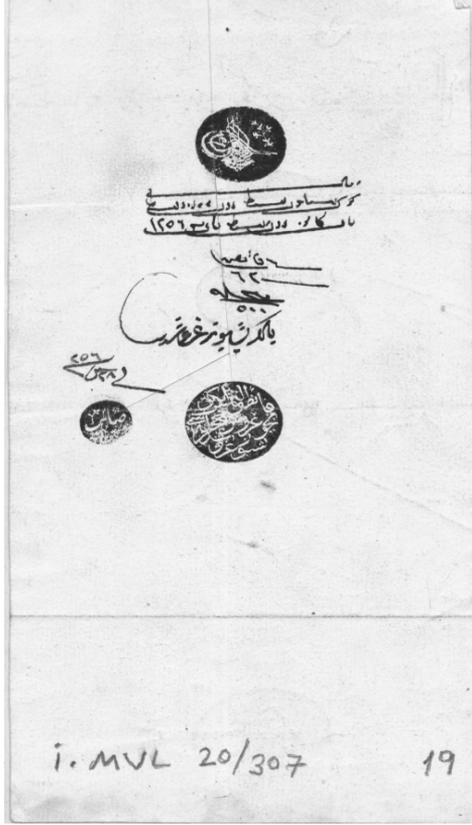

THE SHADOW OF PAPER MONEY: COUNTERFEIT PAPER MONEY AND SOME COUNTERFEIT PAPER MONEY SAMPLES (1840-1923)

Muharrem ÖZTEL*

The paper money (kaime) was put into circulation for the first time in the Ottoman Empire at the beginning of the Tanzimat Period (1840). This development in the money market was a new situation for the markets. This policy continued intermittently until the end of the state (1923). While paper money was a source of finance for Treasury, it was also considered as a circulating tool for markets. However, paper money starting from the first day, brought along the problem of fake money that became chronic and deepened in the money market. Because fake paper money produced by domestic and foreign counterfeiters inside and outside the country filled all markets. The serious presence of counterfeit notes that appeared on the market during the period indicates the dimensions of this problem.

This study focuses on the counterfeit of paper money circulated in all markets across the country. It is mentioned in the literature that the problem of counterfeit money arose along with paper money policy. At this point, the aim of the study is to reveal the presence of counterfeit paper money in the market and to draw a framework about the quantity and density of the counterfeit money in circulation. For this purpose, the events that were mostly reflected in the official records were taken as basis. Moreover, some fake samples of paper money was also included in the paper. These examples (20, 50 and 500 penny) are original counterfeit banknotes that were uncovered from official records about paper money counterfeiting, which we examined in the Presidential Ottoman Archives. These fake paper moneys are important documents in the history of money as living witnesses of the counterfeiting problem. The visuals of these samples were added at the end of the study.

The examples used in this study regarding to counterfeit banknotes undoubtedly are based on the part of the counterfeit money that was detected in the market. However, it was a fact that much more

* Istanbul Medeniyet University, Department of Public Finance, E-mail: muharrem.oztel@medeniyet.edu.tr

counterfeit money was put on the market and these were circulated. Thus, these emerging examples can also be evidence of the existence of serious amounts of counterfeit paper money that could not be identified and caught in circulation. As a result, the events recorded in the official documents about the counterfeit notes included in the study are pointed to the amount and intensity of the fake money put into circulation.

It was technically possible for the domestic and foreign counterfeiters to produce of small or large false paper money. Because the raw material of the banknotes was paper and ink. Mostly small clippings were putting to the market by the counterfeiters. However, it is understood that the counterfeiters of the big clippings, such as false 500 penny (kuruş), which were exemplified in this study, also attracted the attention of counterfeiters and found a response in the market.

Paper money was not the only medium of exchange at the times they were put into circulation. The reason for the existence of paper money was primarily to meet the financing needs of the Treasury. The task of being a circulation tool was its second function. The main circulation tool was the coin. The volume of paper money in the market was narrow and its existence was temporary. However, the ratio of counterfeit notes in circulation on the market is much higher than the coins. For this reason, officials occasionally gave promulgations explaining the characteristics of the counterfeit money and to attract the attention of people to fake paper money. The existence of these promulgations can also be seen as official proof of the counterfeiting activities and counterfeit money in circulation in the market. In some cases, although people were suspicious, they were afraid to have his money examined. Because people did not want to suffer the loss of banknotes that would be destroyed if they were found false. This behavior of the people had consequences that facilitated the circulation of counterfeit notes.

It was not professional counterfeiters, who produced fake 50 cents and 500 cents banknotes, the examples of which are given here. They were people who have a profession from the public. This was because the first paper money was hand-made. It was easy to produce fake money and put on the market in large quantities. The situation was different for printed banknotes. The counterfeiters who produced fake printed banknotes were mostly international professional gangs. These professional counterfeiters were producing and launching large amounts of counterfeit paper money. Members of these gangs were made up of national and foreign nationals. Most of the large-scale counterfeit paper money that was uncovered inside or outside point to this. The two 20 penny of printed paper money given in the study are two examples of those produced in this way.

Keywords: Ottoman Money Market, Paper Money, Counterfeit Paper Money, Counterfeiting.